

2024'E BAKIS

İÇİNDEKİLER

02 // 03 // 04 // 05	Giriş Tacan İidem, Sinan Ülgen
06 // 07 // 08 // 09	Karadeniz Güvenliğinin Geleceği ve Türkiye Tacan İidem
10 // 11 // 12 // 13 // 14 // 15 // 16 // 17 // 18	Filistin Meselesinin Yakın Geleceği: Deneyimli İyimserlik? Prof. Dr. Ahmet Kasım Han
19 // 20 // 21 // 22	Batı ve Küresel Güney İlişkilerinin İkilemi, Döğümleri ve Geleceği Prof. Dr. Emel Parlar Dal
23 // 24 // 25	Trump Başkan Olursa Sinan Ülgen
26 // 27 // 28 // 29	2024 Yılı Türkiye-ABD Askeri İlişkileri Nihat Kökmen
30 // 31 // 32 // 33 // 34	Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri: 2023 Muhasebesi ve 2024'te İzlenmesi Gerekenler Prof. Dr. Zeynep Alemdar
35 // 36 // 37 // 38	2024'te Avrupa: Yaklaşan Seçimler ve Artan Popülizm Prof. Dr. Çiğdem Üstün
39 // 40 // 41 // 42	2024: Dezenformasyon, Teknoloji ve Demokrasi Ekin Balkan
43 // 44 // 45 // 46 // 47	2024'te Balkanlara Yeni Bir Bakış Gerekliyor Sine Özkardeşahin
48 // 49 // 50 // 51	Makro Görünüm: 2024 Başladığı Gibi (Olumlu) Biter mi? Murat Üçer
52 // 53 // 54 // 55	2024 Savunma Teknolojileri Trendleri: Öne Çıkanlar Dr. Can Kasapoğlu
56 // 57	Ait Ama Müdahil Değil Can Selçuki

GİRİŞ

Tacan İldem // EDAM Başkanı // Büyükelçi (E)

Sinan Ülgen // EDAM Direktörü

Bu raporumuzla, önceki yıllarda yaptığımız benzer şekilde, uluslararası ortamdaki önemli gelişmeleri, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren konu başlıkları altında, inceleyerek geleceğe dönük bir düşünce projeksiyonuyla 2024 yılına dair öngörülerimizi siz değerli okuyucularımızla paylaşacağız.

Her şeyden önce stratejik/sistemik rekabetin hüküm sürdüğü uluslararası ortamda bu rekabetin ana oyuncularının kendilerine diğerleri karşısında üstünlük sağlayacak şekilde bir konumlanmaya gittiklerini ve buna uygun hamleler peşinde olup, adımlar attıklarını önceki yılın raporunda kaydetmiştik. Bu tespitin 2024 yılı bakımından da geçerli olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Böyle bir perspektiften de değerlendirilmesinde yarar bulunan Rusya'nın 2022 Şubat'ında Ukrayna'da başlattığı ve halen devam eden savaşın yakın bir gelecekte sona ermesi umudu ufukta pek gözükmemektedir. Genelde kabul gören beklenti bu savaşın uzun soluklu niteliğini koruyacağı yönündedir. Başlattığı işgalin kısa sürede Kiev'deki yönetimi alaşağı edip kendine yandaş bir Hükümetin işbaşına gelmesini sağlama ve bu şekilde hedeflerine ulaşma beklentisindeki Putin'in Ukrayna'nın Cumhurbaşkanı Zelenskyy liderliğinde toprak bütünlüğünü koruma uğrunda başlattığı mücadele ve gösterdiği direnç Putin'i düş kırıklığına uğratan bir durum ortaya çıkarmıştır. Tabiiyatıyla Ukrayna'nın egemenlik ve toprak bütünlüğünü koruma yönündeki mücadelesinde Batı'nın sağladığı destek önemli bir etken olmuştur. Savaşın başlamasıyla birlikte sergilenen Batı ülkeleri arasındaki birlik ve uyumun savaşın uzamasıyla birlikte sürdürülebilirliğinin korunmasında ciddi sınamalarla karşılaşılması olasıdır. ABD Kongresi'nin Ukrayna'ya sağlanan askeri yardım konusunda Yönetimin taleplerini frenleyecek şekilde sergilediği son tavır Batı ülkelerinde Ukrayna'nın ihtiyaç duyduğu desteğin sağlanmasında hissedilen "yorgunluğun" habercisi olarak görülebilir. Batı ülkelerinin Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ihya etme ve koruma mücadelesinde giderek daha fazla karşı karşıya kalacağı kritik silah ve malzeme teminindeki güçlüklerin aksine Rusya'nın Kuzey Kore, İran ve Çin gibi ülkelere büyük miktarlarda malzeme teminine gidebildiği ise bir sır değildir. Keza cepheye yeni askeri birlikler sürmede kritik önem taşıyan seferberlik imkanlarının Rusya'nın lehine

olduğu hatırdı bulundurulmalıdır. Ukrayna aleyhine bu asimetrik durumun derinleşmesinin arazide de sonuçları olabileceğini kestirmek ise zor değildir.

Türkiye'nin süregiden savaş karşısında sergilediği ve dengeli olarak tanımlanabilecek politikasının savaşın uzamasının beraberinde getirdiği risklerin kendisi bakımından da geçerli olduğunu kabul etmek gerekir. Türkiye'nin geleneksel olarak yalnız BM yaptırımlarını uygulamak konusundaki ilkesel duruşunun bir sonucu olarak ABD ve AB tarafından Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlara katılmadığı bilinmektedir. Öte yandan Türkiye'nin savaş döneminde Rusya ile ikili ticaretinin görece artmış olmasının Batılı ülkeler yönünden özellikle çifte kullanım karakterine sahip (savaş çabasını desteklemeye de uygun) malzemenin Rusya'ya ihracı suretiyle yaptırım kısıtlamalarının delinmekte olduğu suçlamalarını beraberinde getirmeye devam edebilecektir. AB'nin Kasım 2023'de yayınladığı Türkiye raporunda buna ilişkin ifadeler bu riske işaret etmektedir.

Süregiden Ukrayna savaşı başlamında da dikkat sarfedilmesinde yarar bulunan Karadeniz'de güvenlik sınamalarına ilişkin bir değerlendirmeyi bu raporumuzda paylaşmakta yarar gördük.

Geçtiğimiz yıl uluslararası toplumu meşgul eden Ukrayna'daki savaşa ek olarak yılın sonunda Hamas'ın İsrail'i hedef alan saldırısı sonrasında İsrail'in başlattığı savaş şu ana kadar 25.000'e yaklaşan ölü ve 60.000'in üzerinde yaralı sayısıylı bir insani dram özelliği taşımaktadır. İsrail'in uluslararası insancıl hukuku da gözardı ederek pek çok masum sivil Filistinlinin ölümüne ve yaralanmasına yol açması uluslararası toplumun meseleye bakışında da giderek bir farklılaşmaya neden olmuştur. Başlangıçta salt İsrail'in meşru savunma hakkına vurgu yapan ülkelerin dahi resmi tutum ve söylemlerini ayarlamaya çaba gösterdikleri, nitekim BM'de konuya ilişkin oylamalara da bu değişimin yansıdığı görülmektedir. İsrail'i kayıtsız koşulsuz destekleyen ABD'nin dahi temelde tutumunu değiştirmese de söylemde böyle bir ayar ihtiyacını, yeterli ölçüde olmasa da, hissettiği ortadadır. Avrupalı ülkelerden bazılarının ise Nazi Almanya'sı döneminden taşıdıkları "ağır tarihi bagaj" nedeniyle olsa gerek, özellikle anti-Semitist yaftalamasının hedefi olmamak kaygısıyla şimdiye kadar savundukları ilkelere ve izledikleri siyasalara ters düşecek biçimde ne pahasına olursa olsun İsrail'e destek verdiklerine tanıklık edilmektedir. Bu ise Ukrayna savaşı başlamında Avrupa güvenliğinin temelinde "kurallara dayalı uluslararası düzenin" bulunduğu savındaki Batı açısından ileride inandırıcılığının sorgulanacağı bir zemin yaratmaktadır.

Batı'nın, ya da "Kuzey" in inandırıcılık ve güvenilir bir paratöner olma vasfının özellikle "Küresel Güney" olarak adlandırılan ülkeler grubu bakımından giderek daha fazla sorgulandığı görülmektedir.

Bu raporumuzda Kuzey-Güney etkileşimini mercek altına yatırmanın yararlı olacağını düşündük. Nitekim bu konudaki makale bu ilişkinin halihazır dinamikleri ve ne yöne evrilebileceği sorularına yanıt aramaktadır.

Bu raporumuzda küresel rekabetin başat güçlerinden biri olan ABD ile ilişkilerimiz değerlendirilirken, bu ülkede yıl sonuna doğru gerçekleştirilecek Başkanlık seçimleri bağlamında Trump'ın yeniden seçileceği bir senaryonun başta Transatlantik ilişkiler olmak üzere değişik alanlarda ortaya çıkarabileceği sonuçlara ilişkin öngörülere yer verilecektir.

Türkiye'nin son on yıl zarfında büyük irtifa kaybeden ve merkezinde katılım müzakerelerinin olduğu AB ile ilişkilerinin sağlıklı bir biçimde okunmasına olan ihtiyaç halen kendini hissettirmektedir. İlişkilerin halihazır salt "işlemsel" (transactional) nitelikli bir çerçeveye hapsolünmesinde her ne kadar son dönemde başta demokrasi, bireysel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü alanındaki uygulamalarındaki geriye gidiş nedeniyle Türkiye'nin rolünden söz etmek mümkünse de, bu gerilemede AB'nin de önemli bir sorumluluk sahibi olduğu gerçeğinin inkar edilmesine imkan bulunmamaktadır. AB, Türkiye'den kaynaklanan eksiklik ve geriye gidişi kendisi yönünden başta katılım müzakereleri kulvarı olmak üzere değişik işbirliği alanlarında Türkiye ile ilişkilerin normalleştirilip canlandırılmasına karşı gerekçe üretme külfetinden kendisini kurtaran "elverişli bir zemin" olarak görmektedir. Her ne kadar AB Komisyonu'nun 8 Kasım 2023 tarihli Türkiye raporu ve AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi'nin AB Konseyi'ne AB ile Türkiye arasındaki siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilere dair ortak bildirimde yer alan hususlar AB'nin önümüzdeki döneme ilişkin Türkiye ile ilişkilerin bir nevi yol haritasını ortaya koymaktadır. Bu ise her ne kadar belli alanlarda ilişkilerin canlandırılması umudunu yeşertse de bunun da hiç kolay olmayacağını, bunu sağlayacak dayatma niteliğindeki bilhassa siyasi nitelikli koşulların yerine getirilmesinin elzem olacağını göstermektedir. Dolayısıyla ilişkilere "işlemsellik" sarmalına hapsolünmüş olunmasının beraberinde getirdiği çıkmazdan kurtulmanın 2024 yılında mümkün olmayacağı söylenebilir.

Bu raporumuzda sistemik rekabetin uç verdiği ve Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bir coğrafya olan Balkanlar bölgesindeki önemli ve tehlikeler içeren gelişmelerin bölgenin farklı nedenlerden kaynaklanan kırılğan niteliği de göz önünde bulundurularak geleceğe dönük bir değerlendirmeye tabi tutulmasında da yarar görülmüştür.

2024 pek çok ülkede seçimlerin gerçekleştirileceği bir yıl. Özellikle Avrupa ülkelerinde yaklaşan seçimler bağlamında genelde artan popülizmin etkileri ve bunun değişik alanlardaki olası sonuçlarını da bu yılki raporumuzda irdelemeye çalıştık.

Giderek hem siyasi hem de sosyal tartışmaların merkezine oturan bir konu haline gelen dezenformasyon özellikle demokratik ülkelerde çeşitli siyasi ve ekonomik çıkarlar ve hedefler doğrultusunda hem iç hem de dış aktörler tarafından etkili bir şekilde kullanılabilen bir araca dönüşmüştür. 2023 bu bağlamda, dezenformasyonla mücadele amaçlı regülasyonların geliştirilmesi ve türünün ilk örneği olan düzenlemelerin yürürlüğe girmesi bakımından önemli bir yıl olmuştur. 2024 ise, 2023'te dezenformasyon ile mücadeleye yönelik son yıllarda atılmış olan önemli adımların ve benimsenen yaklaşımların ne kadar etkili ve kapsamlı olduğunun küresel çapta sınanacağı bir yıl olacaktır. Öte yandan 2024, ileri seviye teknolojiler, bu yıl gerçekleşecek olan seçimler ve büyük sosyal medya platformlarının özdenetim modelleri ile kamu müdahalesi arasındaki ilişkiler açısından izlenmesi gereken bir yıl olma özelliği taşımaktadır.

Dünya ekonomilerinin karşı karşıya bulunduğu sınamalar halen kendini hissettirmektedir. Ülkemizin son yıllarda izlenen hatalı politikaların sonucu olarak yaşadığı ekonomik sıkıntı halen farklı kesimleriyle toplumumuzun genelini olumsuz etkiliyor olsa da Türk ekonomisinin bu sıkıntılı tabloda makro ekonomik gelişmelerden de payını aldığı bir gerçektir. Dolayısıyla makro ekonomi analizimizin, geçen yılki raporumuza benzer şekilde, Türkiye açısından içinde bulunulan dönem zorluklarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağına inanmaktayız.

Ekonomi ve güvenlikle doğrudan bağlantılı bir alan olan savunma sanayinde ülkemizin son dönemdeki önemli hamlelerinin geçtiğimiz yılın raporunda ele almıştık. Uluslararası güvenlik ortamında kendisini bir tehdit ve aynı zamanda da bir kuvvet çarpanı olarak daha fazla hissettiren, kimi zaman oyun değiştirici özelliğiyle ön plana çıkan yenilikçi ve çığır açan teknolojilerin (EDT) önemi giderek daha fazla kavranmaktadır. Nitekim geçtiğimiz yıl EDAM olarak bu konuda düzenlediğimiz bir çalışmada Ukrayna savaşıyla çıkartılabilecek dersler üzerinde durduk. Bu yılki raporumuzda ise savunma teknolojilerindeki trendleri ele almaya çalıştık. Bu bağlamda artan asimetrik tehditler karşısında düşük maliyetli robotik sistemlerin öneminin arttığı görülmektedir. Keza önümüzdeki dönemde EDT kapsamında muharebe komuta-kontrol ağının ve veri merkezli harbin yükselişine tanıklık edilecek olmasıdır. Uydu internetinin askeri kullanımı ve gemisavar balistik füzeleri keza bu trendler içinde dikkati çıkan hususlardır.

2023 yılında 100. kuruluş yıldönümünü coşkuyla kutladığımız Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılına girmişken toplumumuzda Cumhuriyet algısına dair bir kamuoyu araştırmasının sonuçlarının paylaşılmasının da yararlı ve zamanlı olacağını düşündük.

Bu düşüncelerle yeni yılınızı kutluyor, 2024'ün dünyaya ve ülkemize barış, huzur ve refah getirmesini diliyoruz.

KARADENİZ GÜVENLİĞİNİN GELECEĞİ VE TÜRKİYE

Tacan İldem // EDAM Başkanı // Büyükelçi (E)

Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı savaşın uluslararası güvenlik ortamı üzerinde önemli etkileri olduğuna kuşku yoktur. Bununla birlikte 2008'de Gürcistan'da gerçekleşen savaş ve Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı işgal ve ilhak girişimi ve Ukrayna'nın doğusunda Donbas bölgesindeki Ukrayna egemenliğini hedef alan saldırgan eylemlerinin esasen Karadeniz bölgesi ve ötesindeki güvenlik ortamı bakımından ciddi sınamalar yaratmış olduğu da unutulmamalıdır. Öte yandan Karadeniz'deki geniş tanımıyla güvenlik ortamının büyük güçler arasındaki küresel stratejik rekabetin kızıştığı bir dönemde daha da karmaşık bir niteliğe evrildiği de yadsınamaz.

Nitekim Rusya'nın bu dönem süresince bölgede mevcut ve kendisinin de methaldar olduğu sürüncemede kalmış ihtilafları istismar etmek suretiyle çıkarlarına hizmet edecek stratejik manevra alanları yarattığı görülmektedir. Keza Kırım yarımadasını askerî açıdan tahkim ederek Karadeniz'in önemli bir alanını kapsayacak ve Rus Silahlı Kuvvetlerine askerî açıdan avantaj sağlamak üzere bir erişimi engelleme/bölgeden menetme (A2/AD) kapasitesi geliştirmiş olduğu da hatırlanacaktır. Bir diğer önemli husus ise, Rusya'nın 2014'ten itibaren Kırım yarımadasını Akdeniz'e güç projeksiyonunda bir sıçrama tahtası olarak kullanmış olmasıdır.

Esasen Rusya'nın bu dönemde Karadeniz bölgesinin deniz alanında süreklilik gösterecek geniş çaplı bir gerginlik ortamından kaçınmaya çalıştığı ve daha ziyade Akdeniz'e güç projeksiyonunun gereklerini yerine getirmeye odaklanmış olduğu bir gerçektir. Buna karşılık NATO'nun ise, aynı zaman aralığında, 360-derece yaklaşımını da ihmal ederek, daha çok Karadeniz'e odaklanan ve Rusya'nın Akdeniz'e erişimini yeterince dikkate almayan bir biçimde faaliyetlerini geliştirdiği dikkat çekmiştir. Rusya ne kadar stratejik ve hesaplı hareket ettiği tespitiyle birlikte NATO'nun Karadeniz'e dönük bakış açısının ise o kadar tepkisel/anlık ve stratejik yaklaşımdan yoksun kalmış olduğu öz eleştirisini yapmak mümkündür. Dolayısıyla NATO'nun 2022 yılında kabul edilen yeni Stratejik Konsepti'nde ilk kez stratejik konumunun önemine değinilen (AB'nin Stratejik Pusula belgesinde olduğu gibi) Karadeniz bölgesine ilişkin olarak artık daha bütünlüklü bir yaklaşımı

benimsemesinde zorunluluk vardır. Bu kapsamlı ve bütüncül yaklaşım Karadeniz'i Hazar Denizi, Kafkaslar, Balkanlar ve Akdeniz'i de içine alacak bir coğrafi uzam yönüyle değerlendirmesi, yalnız deniz alanına değil, onunla birlikte kara, hava ve siber harekât alanlarındaki caydırıcılık ve savunma yeteneğinin güçlendirilmesine odaklanması, sürüncemede kalmış ihtilafların olumsuz etkilerini ve beraberinde getirebileceği potansiyel riskleri de dikkate alması gerekmektedir.

Türkiye, başlangıçtan beri, içinde yer aldığı NATO'nun Karadeniz güvenliğine ilişkin olarak bölgenin kendine özgü özelliklerini göz önünde bulunduran, gerçekçi, uygulanabilir ve sürdürülebilir nitelikteki bir caydırıcılık ve savunmayı bölgedeki NATO yükümlülükleriyle harmanlayacak şekilde tesis etmesinden yana olmuştur. Bu düşünce yönelimiyle, Türkiye, Kırım'ın Rusya tarafından ilhakından sonra kritik imkân ve yeteneklerin yer aldığı askeri yığılanmanın yarımada vücut bulması sonucunda ortaya çıkan A2/AD kapasitesi karşısında etkisiz hale gelecek ve bu nedenle de NATO'nun inandırıcılığını aşındırmaya müsait "Karadeniz Donanması" ve benzeri önerilere mesafeli durmuştur. Bununla birlikte, bölgede NATO'nun caydırıcılığını ve savunmasını artırmayı amaçlayan önlemlere önemli katkısını esirgememiştir. Kolektif savunma bağlamındaki bu çabalar yanısıra Gürcistan ve Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşme beklentilerine güçlü bir destek vermekten de geri durmamıştır.

Tüm karar ve faaliyetlerinin uluslararası hukuka uygun olması gereğini savunan NATO 1936 yılında imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesinin uluslararası hukukun ayrılmaz bir parçası olmayı sürdürdüğünü kabul etmeli ve bu Sözleşmenin hükümlerine riayet etmelidir. Esasen İkinci Dünya Savaşı öncesinden itibaren Montreux Sözleşmesi Karadeniz'de barış ve istikrarın muhafazasına katkıda bulunan güçlü bir hukuki enstrüman olma özelliğini koruyagelmiştir. Türkiye de bu Sözleşmenin bir nevi "hamisi" olarak Soğuk Savaşın etkilerinin görüldüğü dönemler de dahil Sözleşme hükümlerini titizlikle uygulayarak herhangi bir gerginliğin Karadeniz bölgesinde ve mücavir alanlarda tırmanmasına izin vermemiştir. Türkiye'nin bu kararlı tutumu son olarak Şubat 2022'de Rusya'nın "özel hareket" adıyla başlattığı işgal hareketi "savaş" olarak tanımlanmak ve Sözleşmenin ilgili hükümleri işletilmek suretiyle Boğazlar kıyıdaş ve kıyıdaş olmayan savaş gemilerinin geçişine kapatılmıştır. Bazı çevrelerce ileri sürüldüğü şekilde Montreux Sözleşmesi İttifak caydırıcılık ve savunmasının güçlendirilmesinde bir engel değil, aksine güvenlik ve istikrar çarpanıdır.

Karadeniz güvenliği ve istikrarı bağlamında Türkiye'nin önem verildiği bir diğer husus ise "bölgesel sahiplenme" olgusu olmuştur. Karadeniz Gücü (BLACKSEAFOR), Karadeniz Uyum

Harekatı ve bir dizi güven ve güvenlik artırıcı önlemler esasen bölgesel sahiplenmeye örnek oluşturan geçmiş girişimlerdir. Ne yazık ki mevcut güvenlik ortamı orijinal anlamıyla bir bölgesel sahiplenme ve kıyıdaş ülkelerin tümünü içine alacak bir işbirliğine şu an için imkan tanımamaktadır. Rusya'nın saldırgan tutumunu sürdürdüğü koşullarda böyle bir zemin ne yazık ki oluşmayacağı gibi adigeçen ülkenin Avrupa'nın yeni güvenlik mimarisinde yer edinmesi de mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte, baştan Rusya'yı dışlayacak bir düşünsel yönelimin yerleşmesinin isabetli olmayacağını da belirtmek gerekir. Tarihi geçmiş ve içinde yer alınan coğrafya BM Yasası ve AGİT kurucu belgelerinde yer alan temel ilkelerin şekillendirdiği güvenlik düzenine Rusya'nın dönüşünü sağlayacak uzun erimli bir hedefe sahip olunmasını gerekli kılmaktadır. Süregiden savaş sonrası koşullar ve Rusya'nın gelecekteki tutumu kuşkusuz bu açıdan belirleyici olacaktır. Böyle bir durumda bölgesel sahiplenme ideali ve kıyıdaş devletler arası işbirliği modaliteleri geçmiş girişimlerin en iyi uygulamaları üzerine inşa edilebilecektir. Ancak şu an için önemli olan kıyıdaş üç müttefik ülke olan Bulgaristan, Romanya ve Türkiye arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesidir. Bu bağlamda üç ülke arasında siyasi-askeri danışmaların belli aralıklarla ve düzenli biçimde gerçekleştirilmesi önem taşıyacaktır. Üç müttefik arasındaki işbirliğinin savunma imkanlarının güçlendirilmesine imkan sağlayacak biçimde sahil koruma, hava savunma, istihbarat ve gözetleme ve insansız araçlar alanlarında artırılmasına öncelik verilmelidir.

Rusya ve Ukrayna arasında süren savaş halihazırda karşı konması belli askeri yeteneklere gereksinim duyulan ilave riskleri beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, serbestçe yüzen mayınlara karşı önlemler, enerji alanında çıkarların ve kritik altyapının korunması belirtilebilir. Caydırıcılık ve savunmanın güçlendirilmesi çabalarında yenilikçi ve çığır açan teknolojilerin sunacağı fırsatlardan yararlanılması yoluna gidilmelidir. Ancak bu şekilde NATO'nun hasımlarına karşı teknoloji alanında görece avantajlı konumunu ve lojistik üstünlüğünü koruması mümkün olacaktır. Türkiye'nin son yıllarda savunma sanayi alanında yaptığı hamleler sonucu ortaya çıkan elverişli zemin üç kıyıdaş müttefik ülkenin kendi aralarındaki işbirliğini ortak projeler yoluyla güçlendirmelerinde yararlanılabilecek bir potansiyel sunmaktadır.

Keza bu üç kıyıdaş ülkenin Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgelerini savunmak yönünde işbirliğini güçlendirmeleri enerji alanındaki bağımsızlıklarının teminine yardımcı olacaktır.

Geçmişte NATO müttefiki Polonya, Romanya ve Türkiye arasında başlatılmış ve halen üç ülkenin

güvenlik çıkarlarına hizmet edecek şekilde yürütülen siyasi-askeri danışma düzeneğinin geçtiğimiz yıl sonlarında bu defa Bulgaristan, Romanya ve Türkiye arasında başlatılmış olması bu üç kıyıdaş ülke arasındaki işbirliği bakımından memnuniyet verici somut bir adım olarak ortaya çıkmaktadır. 11 Ocak'ta İstanbul'da bir araya gelen Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin Savunma Bakanları "Karadeniz Mayın Karşı Önlemleri Görev Grubu Mutabakatını" (MCM Black Sea) imzaladılar. Milli Savunma Bakanı Yaşar Güler'in "Karadeniz'de seyrüsefer güvenliğine büyük katkılar sağlayacağını umduğunu" söylediği sözkonusu mutabakatla oluşturulacak görev grubunda her kıyıdaş NATO müttefiği ülkeden birer mayın-savar geminin ve grubun başında bir komuta kontrol gemisinin yer alması öngörülüyor. Görev Grubu şu an için bu üç kıyıdaş müttefik ülkenin dışında bir katılıma olanak tanımamaktadır. Bakan Güler, süregiden savaşın sona ermesiyle oluşacak koşullarda NATO'nun ortağı olan kıyıdaş ülkelerin (Gürcistan ve Ukrayna gibi) katılımının da bu üç müttefik ülkenin onayıyla mümkün olabileceğine işaret etmiştir. Diğer kıyıdaş olmayan NATO ülkelerinin belli alanlarda sağlayabilecekleri katkıların ise zaman içinde şartlar oluştuğunda ancak mümkün olabileceğini açıklamak suretiyle böyle bir olasılığın kısa vadede gerçekleşmeyeceğini teyid etmiştir.

Sonuç olarak, Karadeniz'de karmaşık, akışkan ve öngörülemez güvenlik ortamı süregiden savaş, sürüncemede kalmış ihtilaflar, çevre sorunlarının giderek daha fazla hissedilmesi, hibrit taktiklerin daha sık kullanılıyor olması, seyrüsefer özgürlüğüne empoze edilen kısıtlamalar ve kritik altyapı tesislerinin hedef alınması gibi barış ve istikrarı tehdit eden unsurlarla daha da ağırlaşmaktadır. Tüm bu karmaşık güvenlik ortamı karşısında NATO'nun, üç kıyıdaş müttefik ülkenin sahipliğinde, Karadeniz'in güvenliğinin geleceğine ilişkin stratejik bir yaklaşım benimsemesini gerekli kılmaktadır. 2024'ün Karadeniz'de caydırıcılığı artıracak adımlara sahne olurken gereksiz risk ve tırmanmanın önlenmesi yönünde duyarlılığın da sergileneceği bir yıl olması temenni edilir.

EDAM'ın proje ortakları Bulgaristan'dan Sofya Güvenlik Forumu (SSF) ve Romanya'dan Yeni Strateji Merkezi (NSC) ile birlikte geçtiğimiz yıl yürüttüğü çalışmanın ürünü olan "Karadeniz'de güvenlik tehdit ve sinamalarına karşı NATO'nun rolü" başlıklı rapor esasen işbirliği konularına dair konuya ilgi duyanlara fikir verecek bir nitelik taşımaktadır¹.

1 <https://edam.org.tr/en/foreign-policy-and-security/nato-s-role-in-addressing-security-threats-and-challenges-in-the-black-sea>

FİLİSTİN MESELESİNİN YAKIN GELECEĞİ: DENEYİMLİ İYİMSERLİK?

Prof. Dr. Ahmet Kasım Han // Beykoz Üniversitesi Öğretim Üyesi

İsrail - Filistin çatışmasını da kapsayan bir Orta Doğu barışı kurulmadan, küresel güvenlik mimarisinin sürdürülebilir bir dengeye, hatta Henry Kissinger'ın tercih ettiği kavram olan "kararlılık" (equilibrium) haline dahi, ulaşması mümkün görünmüyor. Orta Doğu denince, sadece Arap yarımadasından ve bu fiziki coğrafyanın yakın alanlarından oluşan bir siyasi coğrafyadan bahsetmek de doğru olmayacaktır. Jeopolitik ve kültürel bakımdan belli bir bütünlük ve geçişkenlik arz eden Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA) bölgelerinin bu anlamda bir arada değerlendirmek yerinde olur².

Küresel jeopolitik risklerin yönetimi bakımından dünyada kanıtlanmış petrol rezervinin %52'si ve doğal gazın da %43,4'üne sahip bu bölgenin dünya ekonomisi bakımından önemi açık. Ancak, bu bölge temsil ettiği jeopolitik ve jeo-ekonomik riskler bakımından bunun ötesinde de önemli. Demografik dinamikler bakımından yaklaşıldığında ortalama 28 yaşla bölge nüfusu dünya ortalamasından daha genç ve dünya genelinden %44 daha hızlı artıyor. ODKA; %80'i Irak, Libya, Suriye ve Yemen'de süren savaş ve siyasi gerginlikler neticesinde olmak üzere, %23 oranıyla, dünyada ülke içerisinde zorunlu göç etmiş kişilerin (internally displaced persons) oranı bakımından, komşusu olan Sahra Altı Afrika'dan sonra, ikinci sırada bulunuyor. Bu sayıya 30 milyona yakın uluslararası göçmen de eklenmeli. Bunların %37'si, Türkiye dahil, yine bir başka bölge ülkesine göç etmiş. Bu haliyle ODKA dünyadaki en büyük göçmen kaynağı. Bölge ülkeleri, çalışmak için Asya'dan Körfez bölgesine gelen nüfus da göz önüne alındığında, göçmen trafiğinde hem çıkış hem transit hem de varış ülkesi niteliğindedir.

Yaklaşık 500 milyon insana ev sahipliği yapan bu bölge tarımsal olarak bu büyüklükte bir nüfusu besleyebilmek potansiyelinden oldukça uzak. Dünyanın ülkeleri gıda güvensizliğinin karmaşık sorunlarıyla uğraşırken, bu sorun ODKA bölgesinde özellikle dikkat çekici boyutta. Zira, ODKA dünya nüfusunun yaklaşık %6,25'ini barındırırken, dünyada yetersiz beslenen nüfusun %12,2'sine

(54,3 milyon) sahip. İstikrarsız gıda ithalat sistemleri, sıcak hava dalgaları, verim düşüklüğü ve geleneksel tarım tekniklerine aşırı bağımlılık durumu ağırlaştırmakta. Kötü su kaynakları yönetimi ve uzun süreli kuraklıklardan etkilenen “su güvenliği” bakımından da durum parlak değil. Ukrayna'daki savaş bölge ve dünya çapında gıda güvenliğini daha da zorlar ve küresel ekonomik daralma hidrokarbon ticareti üzerinde baskı yaratırken bölge dışı faktörlerin olumlu etkisini ummak gittikçe daha da çok zorlama bir iyimserlik olarak görülebilir. Öte yandan gıda ve ekonomik güvenlik bakımından görece daha iyi konumdaki bölge ülkelerinin refah kaynağı hidrokarbon üretim ve ticaretine yönelik faaliyetler. Bu durum onları bir taraftan küresel iklim krizi bakımından en kırılgan ülkeler arasına sokarken, ironik biçimde aynı zamanda iklim krizi ile mücadele karşısındaki lobinin en kuvvetli üyeleri yapıyor. Hidrokarbon bağımlılığının getirdiği rantıye devlet konumu, devlet ve toplum arasında toplumsal rüşvet mekanizmalarının işletilmesini, yancı-kayırmacılık (clientelism) uygulamalarını, kimi rejimlerin devamlılığı açısından gerekli, hatta “meşru”; bireyler açısından ise zaruret ve beklenti arasında biçimlenen bir norm haline sokuyor ve otoriter rejimlerin dayanıklılığını arttırıyor. Bunun doğal sonucuysa hesap verilebilirlik ilkesinin göz ardı edilebilmesi.

Bu haliyle ODKA, devlet - toplum ilişkileri bakımından sorunlu bir manzara arz ediyor ve bu nedenle sosyo-politik olarak kolay incinebilir bir bölge olarak öne çıkmakta. Dünya yasadışı silah ticaretinin hem stoklar hem ticaret bakımından merkezi niteliğini taşıyan bölge, son dönemde Irak, Libya ve Suriye resmi pazardan büyük ölçüde çekildikleri halde, dünya silah ticaretinin 1/3'ünün müşterisi olmaya devam ediyor. Bütün bunların üzerine İran'ın nükleer silah programı ve İsrail'in teyit edilmemiş ancak mevcut nükleer kapasitesi gölgesinde potansiyel bir nükleer silahlanma yarışı riskinin de oldukça yüksek olduğu söylenmeli. Netice itibarıyla, ticaret, sanayi ve yenilik (innovation) üretimi bakımından kısıtlı bir manzara arz eden bölge ülkelerinin hızla sürdürülebilir gelişme patikasına girmeleri şart. Tüm bunlar İsrail eski başbakanı Ehud Barak'ın: “Orta Doğu'da kötümser, deneyimli iyimser demektir”, sözünü akla getirmekte. Sözü edilen risklerin yönetiminin ve ekonomik, insani kalkınmanın sağlanabilmesinin ön şartı bölge barışının tesisi. Fakat, Hamas'ın 7 Ekim 2023'te gerçekleştirdiği “Aksa Tufanı” saldırıları öyle görünüyor ki acil ihtiyaç duyulan söz konusu barışı iyice zorlaştırdı.

Hamas saldırısı sonrasında 1973 Yom Kippur Savaşından bu yana ilk defa resmen savaş ilan eden İsrail “Demir Kılıçlar” operasyonunu başlatmıştır. Gazze Şeridi'nde girişilen operasyonlar, bu yazının kaleme alındığı günlerde, 25 bin kişinin ölümü, 60 bin üzerinde yaralı, sadece 365

kilometrekare büyüklüğündeki bölgenin nüfusunun %85'ini oluşturan 1,9 milyon kişinin evlerini terk etmeleri, binaların %55,9'unun tahribi neticesini vermiştir. Bu durum, Hamas saldırısı sonrasında İsrail'in uluslararası desteğinin hızla erozyona uğramasına ve askeri hareketinin "meşruiyet penceresinin" önemli ölçüde daralmasına neden olmuştur. Bugün gelinen aşamada İsrail askeri operasyonlarının daha fazla nokta operasyonu içeren bir karaktere doğru evrileceği anlaşılıyor. Mevcut koşullarda bu gelişme muhtemelen askeri operasyon sonucu ortaya çıkan ölümleri azaltacak olmakla birlikte insani trajediyi ne ölçüde sınırlandıracağı şüphelidir. Halihazırda Gazze'ye gerekli insani yardımın ulaştırılmaması durumunda açlık ve salgın tehdidi bulunmaktadır. Sağlık hizmetlerinin mevcut koşullarda bunlarla baş etmesi ise olası görünmüyor.

Esasen İsrail - Filistin meselesi tarihsel derinliği bulunan, psikopolitiği bakımından zor ve karmaşık bir meseledir. Filistin meselesinin hukuki boyutunun tartışılacak pek bir yanı yok. İsrail'in Batı Şeria'da ve Gazze'de izlediği siyaset uluslararası toplumun büyük bölümünün gözünde meşru değil. 1967 savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi tarafından alınan 242 sayılı karar ve bu kararı teyit eden 338 (1973) sayılı karar, halen Batı Şeria ve Gazze'nin "işgal altında" topraklar olarak statülerini teyit eden³ ve İsrail'in de kabul ettiği uluslararası hukuk belgeleridir. 242 sayılı kararda yer alan; "Savaş yoluyla toprak elde edilmesinin kabul edilemezliği" ifadesinin saldırgan savaş ile nefsi müdafaa esnasında edinilmiş alanlar arasında ayırım olması hasebiyle veya cümlenin kararın 'giriş' bölümünde yer alması nedeniyle, bağlayıcılığının bulunmadığı yönünde, İsrail tarafında kimi mahfillerin iddia ettiği, görüşe katılmak zordur. Kaldı ki 1967 savaşı sonrası Güvenlik Konseyi'nde gerçekleştirilen görüşmelerde, zamanın İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban açıkça ateşkes anlaşmaları sonucunda ortaya çıkmış statükoyu koruyacakları taahhüdünde bulunmuştur. Her ne kadar 242 sayılı karar

metninde o gün mevcut devletlere atıfta bulunuluyor ve "Filistin" ifadesi kullanılmıyorsa da Gazze Şeridi BM 1948 Filistin Paylaşım Planında (Partition Plan) da bölgenin Arap nüfusuna verilmiş bölgedir. Ardından 1948 Savaşı sonrasında Mısır tarafından işgal edilerek burada tüm Filistin'i temsil etmek iddiasıyla Filistin Genel Hükümeti kurulmuş; Mısır 1978'de Camp David Anlaşmaları esnasında, hiçbir zaman resmen topraklarına katmadığı, Gazze üzerinde iddiada bulunmamıştır. 1979 Mısır - İsrail Barış Anlaşmasının II. maddesine göre Mısır ile Filistin Mandası (1920) arasındaki sınırı uluslararası sınır kabul edilmiş, böylelikle Mısır ile Gazze şeridi arasındaki bağ kopmuştur. Hem Camp David hem de onu izleyen Mısır - İsrail Barışında, Batı Şeria dahil, bu bölgede özerk ve seçilmiş bir hükümetin oluşturulması takvime bağlanmıştır. Bu belgelerde de doğrudan "Filistin"e

atıf olmamakla birlikte tarihi ve hukuki devamlılık ortadadır⁴. İsrail Gazze Şeridinden 2005 yılında tek taraflı olarak çekilmiştir⁵. Bunun ötesinde 1993 Oslo Anlaşmaları İsrail - Filistin meselesinde Orta Doğu'da kalıcı ve kapsamlı barışı içeren nihai çözümün parçası olarak 242 sayılı karara atıfta bulunmaktadır⁶. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi'nin 1860 sayılı kararı (2009) bu toprakların İsrail tarafından "işgal altında" tutulduğunu ve "Filistin devletinin parçası" olacaklarını ifade etmektedir. İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu 2009 yılında ABD kuvvetli güvenlik garantileri sağladığı takdirde, bütünüyle silahsızlandırılmış olmak ve İsrail'in Yahudi karakterini tanımak kaydıyla bir Filistin Devletinin kurulmasına onay vermiştir⁷. Tüm bunların ötesinde bugün Filistin BM üyesi 139 ülke tarafından devlet olarak tanınmakta olup, 2012 yılında BM Genel Kurulu 193 üyenin 139'unun olumlu oyuyla kabul edilen 67/19 no'lu kararla Filistin'in statüsünü "üye olmayan gözlemci devlet" olarak kabul etmiştir. Tüm bunlardan çıkan sonuç, mesele Filistin olduğunda Batı Şeria ve Gazze şeridinin bütüncül olarak değerlendirilmesi gerektiği, Filistin'in kendi kaderini tayin hakkının bulunduğu ve devlet olarak kabulünün uluslararası toplumda yaygın kabul gören yaklaşım olduğudur⁸. İsrail makamlarının da çeşitli anlaşma ve açıklamalar üzerinden bu duruma, en azından İsrail'in bir Yahudi devleti olarak var olma hakkının tanınması, çeşitli güvenlik garantilerinin sağlanması bağlamında ve kapsamlı Orta Doğu barışı çerçevesinde, açık veya örtülü rıza gösterdikleri söylenilebilir⁹.

Hamas'ın 7 Ekim 2023'te gerçekleştirdiği saldırısı dünya tarihinde hayatını kaybedenlerin sayısı bakımından gerçekleştirilmiş en kanlı üçüncü terör saldırısıdır. Can kayıplarının sayısı saldırıların gerçekleştirildiği ülke nüfusuna oranlandığındaysa 7 Ekim saldırısı 1970'ten bu yana gerçekleştirilen en kanlı eylem konumunda¹⁰. Bu saldırının İsrail devleti ve toplumu açısından yarattığı travma barışçı çözümün önündeki büyük engellerden birini teşkil ediyor. Zira, İsrail devletinin varlığının meşruiyeti temelde iki slogan ile özetlenebilir. Bunlardan ilki Yahudi soykırımını (Holocaust, שואה, Sho'ah) kastedilerek söylenen "Bir Daha Asla"dır. Bu sözün tarihi karmaşık olmakla birlikte mânâsı Yahudilerin bir daha asla benzer bir yıkımla karşılaşmasına izin vermeyecek şekilde güçlü bir devletin, İsrail devletinin, varlığını sürdürmesine karşılık gelir. Eli Wiesel'e göre

- 4 Benzer bir durum 1948 sonrası Ürdün'ün kontrolünde kalan Batı Şeria için de geçerlidir. Ürdün Kralı I Hüseyin 1988 Temmuz'unda 1950'de Ürdün parlamentosunda alınan bir kararla bu ülkeye katılmış olan Batı Şeria'dan hukuki ve idari olarak, Filistinlilerin kendi kaderini tayin ve bu topraklarda bir Filistin devletinin kurulması hedefi lehine, vazgeçtiğini ilan etmiştir. Bu durum İsrail - Ürdün Barış Anlaşmasında (1994) çizilen sınır ile de teyit edilmiştir. Belirtmek gerekir ki Ürdün parlamentosunun 1950'de aldığı karar yalnızca Pakistan ve Birleşik Krallık tarafından tanınmıştır. Mısır ve Ürdün'ün Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da egemenlik kurmak noktasındaki konularını İsrail açısından bölgelerin "işgal edilmiş" topraklar olarak statüsünü "tartışmalı" kılan bir unsur olarak kabul edilmektedir. İsrail hiçbir zaman gerçek anlamda bir egemen devletin kontrolünde olmamaları sebebiyle söz konusu bölgeleri "yöneten" devlet statüsünde bulduğu, uluslararası hukuka göre "işgalci" olarak nitelenemeyeceği iddiasındadır.
- 5 Öte yandan İsrail, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te, 130 yerleşim birimine ek olarak 140 İsrail devletinden dahi gerekli iznleri almamış bulunan yerleşkeye (מאחז - Ma'ahaz), 270 bini Doğu Kudüs'te olmak kaydıyla, 700 bin kişinin yerleşmesinin önünü açmıştır.
- 6 Oslo Anlaşmaları aynı çerçevede Gazze Şeridi ve Batı Şeria'yı birbiriyle bütünlük arz eden tek bir alan olarak kabul etmektedir. Bu anlaşmaların imzasıyla İsrail, Filistinlilerin kendi kaderlerini tayin haklarını de facto olarak tanımıştır.
- 7 Ancak, Netanyahu 2015'te bu sözlerinin hilafına: "Bugün bir Filistin devleti kurmak ve bölgeleri boşaltmak için harekete geçen herkes, radikal İslam'a İsrail Devleti'ne saldırabileceği bir alan vermiş oluyor" demiş ve bu sözlerinin kendisi başbakanken bir Filistin devletinin kurulmayacağı anlamına mı geldiği sorusuna da olumlu cevap vermiştir.
- 8 Her ne kadar söz konusu süreçlerde hususi ve istisnai bir konum sahibi olduğu taraflarca sükût ile ikrar edilmekteyse de, İsrail tarafından 1980'de, uluslararası hukuka aykırı olarak, resmen ilhak edilen, Doğu Kudüs'te bu bütünlük içerisinde görülebilir.
- 9 İsrail'in Filistinlilerin kendi kaderlerini tayin hakkı noktasındaki yaklaşımı sınırlayıcıdır. Buna göre herhangi bir toplum (Filistin) söz konusu hakları kullanırken, başkalarının (İsrail) haklarına ilişkin duyarlılık göstermek ve bunun farkındalığını da göz önüne almak zorundadır. Bu sav ilk bakışta oldukça eşitlikçi görülmekle birlikte toplumsal ve siyasi gücü ve dayanıklılığı eşitsiz olan topluluklar arasında ne anlama geldiği açıkça tartışmalıdır. Bunların ötesinde, uluslararası toplumun geneli bakımından, bölgede yürütülen siyasi süreçlerle hedeflenen nihai çözümün bağımsız bir Filistin devleti öngördüğü tartışılmaktadır.
- 10 Hamas'ın 3000 kişiyle gerçekleştirdiği saldırılarda yaklaşık 1.200 kişinin öldürüldüğü ve 240 kişinin de rehine alındığı biliniyor. Rehinelere 27'sinin öldüğü ve taraflar arasında bu amaçla varılan ateşkeste, 81'i İsraili olmak üzere, 105 rehine serbest bırakıldıktan sonra, aralarında çocuk ve kadınların da bulunduğu, 132 kişinin örgütün elinde olduğu bildirilmekte. Buna karşılık İsrail kadın ve çocuklardan oluşan 240 Filistinliyi serbest bıraktı. 107'si çocuklardan oluşan bu grubun % 75'inin herhangi bir mahkumiyeti bulunmuyordu. İsrail hapishanelerinde yaklaşık 6.000'i 7 Ekim'den bu yana Batı Şeria'da tutulan toplam 8 bin 800'den fazla Filistinli tutuklu bulunuyor. Bunların 3.291'i "idari gözaltı" konumunda ve bu statüdeki tutuklular çoğunlukla mahkemeye çıkarılmadan, tekrar uzatılabilir şekilde, üç ila altı ay tutuklu bulunduruluyorlar. Çoğunlukla serbest bırakıldıktan bir süre sonra tekrar tutuklanan bu şahıslara ilişkin olarak İsrail tarafta uygulamanın "bir kişinin bölgenin güvenliği için gerçek bir tehlike oluşturduğunu gösteren güvenilir bilgilere sahip" olduğunu "ve riski azaltacak başka çözümlerin bulunmadığı durumlarda" kullandığını belirtiyorlar.

bu haliyle “bir dua” ve “bir vaat”tir. İkinci slogan “Masada düşmeyecek”tir. Burada sözü edilen “Masada” M.S. 73 - 74’te Filistin’de Romalılara karşı isyan eden Yahudilerin son merkezi niteliğindeki Masada Kalesidir. Yahudilerin devletsiz kalmak ve topluca intihar, yok oluş, arasında sıkışmaya müsaade etmeyeceklerini ifade eder. Bu iki slogan Yahudi halkının kendi güvenliği ve devamlılığı meselesini üçüncü tarafların insaf ve müdahalesine emanet etmeyeceğini, ayrıca kendilerine yönelik saldırılar karşısında Yahudi Soykırımında olduğu gibi pasif kalarak, bir anlamda “kaderlerine razı” olmayacaklarını simgelemektedir”. Bu noktada İsrail devleti ve güvenlik güçleri hususi ve merkezi bir noktadadır. Devletin 1948’deki kuruluşundan bu yana İsrail güvenlik devleti bu algı çerçevesindeki işlevini yerine getirmiş, ülkenin teknolojik ve askeri kapasitesi oldukça sağlam bir kendine güven zemini oluşturmuştur. 1973 savaşı ve süregiden terör saldırıları bu emniyet duvarında hasar yaratıcı eylemler olarak nitelenebilirse de güvenlik devletine yönelik toplumsal güven büyük ölçüde korunmuştur.

Denilebilir ki 7 Ekim saldırıları İsrail devletinin tarihinde bu manada en ciddi sarsıntıyı oluşturmuştur. Bu güvenin tekrar yerine gelmesi kolay olmayacak gibidir. İsrail’in “ Hamas’ı yok etmek” şeklinde özetlenebilecek olan askeri hedefine tam olarak ulaşıp ulaşamayacağı veya bu hedefe ulaşmasının yaratacağı negatif dışsallıkların ve öngörülemez “niyet edilmemiş” sonuçların neler olabileceği bir yana, bu askeri hedef yine de görece açıktır. Neticede İsrail Genel Kurmay Başkanı Herzi Halevi’de bu hedefe ulaşılmasının; “kolay bir yolunun bulunmadığını” kabul etmektedir. Diğer taraftan, birçok bakımdan müşkül olduğu söylenebilecek bu askeri hedef bir yana, İsrail’in cari operasyonlarının siyasi hedefinin ne olduğu ise açık değil, hatta İsrail içerisinde büyük bir anlaşmazlık konusudur. Bu tür mücadelelere giren devletlerin sahip olmaları elzem olan “Büyük Strateji”yi ilgilendirdiği kadarıyla bu durum Çinli Stratejist Sun Tzu’nun yirmi beş asır yaşındaki şu uyarısını akla getiriyor: “Strateji olmadan taktik yenilgiden önceki gürültüdür”. İsrail açısından bugünkü savaş, Hamas’a vereceği potansiyel zararın ötesinde, kendi kendisine hukuki, ahlaki, ekonomik, siyasi ve toplum sözleşmesine dair zarar üretebilecek niteliktedir.

Siyasi bir ideoloji olarak Siyonizm’in kendine has paradoksları nedeniyle İsrail devletinin hukuki - siyasi yapısı devlet, toplum, siyaset ve yargı arasında çok kuvvetli ve hassas dengeler içermektedir. İsrail Başbakanı Netanyahu’nun hakkında, potansiyel olarak siyasi hayatını bitirecek şekilde, görevi kötüye kullanma, rüşvet ve sahtekârlık suçlamaları nedeniyle açılmış üç dava bulunmaktadır. Kasım 2022 seçimlerini müteakip İsrail tarihinin en muhafazakâr kabinesini kuran Netanyahu, siyasi geleceğini ve itibarını kurtarmak adına, ülkenin hassas güçler ayrımı dengelerini

tehdit edecek bir yargı reformunu hayata geçirmeyi denedi. Bu amaçla 2023 Ocak ayında bu yöndeki süreci başlatan İsrail Başbakanı, ülkenin toplumsal bütünlüğünü ve bu arada askeri güvenliğini ciddi bir zaafa uğratmakla suçlanıyor. 7 Ekim'den sonra istifa eden Netanyahu'nun Likud Partisi üyesi eski Enformasyon Bakanı Galit Distel-Atbaryan bu durumu: "Bunu biz yaptık. Ulusu biz böldük", sözleriyle ifade ediyordu. Üstelik Netanyahu'nun, sadece iktidar koalisyonunun oylarına dayanarak, alelacele İsrail parlamentosu Knesset'ten geçirdiği karar 7 Ekim saldırılarından sonra İsrail Yüksek Mahkemesince reddedildi. Bu durum siyasi olarak Netanyahu'yu bütünüyle zaaf kılıyor. Bu durum Netanyahu'yu 7 Ekim'in siyasi sorumlusu olarak damgalıyor.

Bu çerçevede ABD'nin İsrail'e "kayıtsız şartsız" görüntüsü veren desteğinin gönüllü olarak devam edemeyeceği de açık. Netanyahu belki de ABD eski Başkanı Barack Obama'nın en hoşlanmadığı liderdi. Bugünkü ABD Başkanı Joe Biden'ın da kişisel olarak Netanyahu'dan hazzetmediği söylenilebilir. Obama'nın Başkan Yardımcısı olan Biden'ın yönetimi de büyük ölçüde Obama ile benzer siyasi tercihlere sahip, çoğu Obama yönetimlerinde görev almış karar alıcılardan oluşuyor. ABD politikası "iki devletli çözüm" ve savaş sonrası Gazze'de "yenilenmiş" bir Filistin Otoritesinin yönetimi devralmasından yana. Ayrıca Biden İsrail'in Gazze Savaşına sağladığı destek nedeniyle 2024 Kasımındaki ABD seçimlerinde, kendisi açısından kilit önemdeki, siyahi ve genç seçmen oylarını yitiriyor. Biden'ın Netanyahu'ya tahammülünün azaldığı yönünde gelen haberleri bu bakımdan değerlendirmek gerekir. Bu siyasi maliyet görünür vadede ABD'nin İsrail'e desteğini, kısmen de olsa, zayıflatacaktır. Öte yandan bu durumun Netanyahu ile Biden yönetiminin arasını iyice açacağı muhakkak. Bunun önümüzdeki dönemde Netanyahu'ya da Biden'a da siyasi maliyetlerinin olması muhtemel. Öte yandan İsrail'de Netanyahu'nun Gazze savaşı sonrasında işbaşında kalmasını arzu edenlerin oranı %15'e düşmüş durumda. Bu noktada İsrail Başbakanı'nın kendisini iktidarda tutan sağ radikal/ dinci Siyonist partilere daha da yakınlaşması ve savaşı kendi siyasi hayatının devamlılığı açısından en elverişli koşullarda bitirmek adına uzatması beklenmeli. Netanyahu'nun Biden'ın aksi anlama gelecek baskısına direnmesi, hatta bu direnci kendisi için siyasi kredibiliteye tahvil etmek istemesi, yüksek olasılıktır.

Diğer taraftan bugün bölgede kopan kıyametin arka plandaki bir sorumlusunun da bir önceki ABD Başkanı Donald Trump olduğu unutulmamalı. Trump'ın 2017'de daha önce izlenen ABD politikasını, uluslararası hukuku ve uluslararası toplumun genelini hiçe sayarak Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması esasen fitili ateşleyen ilk hamle olmuştur. Ardından, Filistinliler bütünüyle reddederek¹² törene dahi katılmadıkları halde yanına Netanyahu'yu alarak açıkladığı

Orta Doğu Barış Planı (Ocak 2020) başlattığı tahribatı tamamlamıştır. Aceleyle açıklanan bu plan, Netanyahu'ya yaklaşık bir ay sonraki (Mart 2020) seçimler için olağanüstü bir propaganda malzemesi olmakla kalmamış¹³, Batı Şeria'nın üçte birlik bölümünü teşkil eden Ürdün Vadisi bölgesinin ilhakını seçim kampanyası vaadine dönüştürmesinin yolunu açmıştır. Bu acelecilik o tarihte hem Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi bölge ülkeleri tarafından, hatta Trump yönetimince dahi, desteklenmemiş ve durdurulmuştur. Ancak, bu temel üzerine 2023 ortasında İsrail'de mevcut hükümet, bölgenin işgal altında toprak statüsünde olması nedeniyle, uluslararası hukuka aykırı olarak Batı Şeria'da kamu idaresinin kontrolünü askeri makamlardan sivil otoriteye intikal ettirecek düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda 2024'te Orta Doğu gelişmelerinin yönünü belirleyecek en önemli kırılma noktalarından bir tanesi ABD seçimleri olacaktır. Trump'ın tekrar seçilmesi durumunda İsrail ve Netanyahu yeni ve abartılı bir ABD desteği alabilirler. Bu durum Filistinlilerin geleceği açısından ortaya çıkabilecek en sorunlu senaryoyu teşkil etmektedir. Bu noktada Netanyahu Maliye Bakanı ve Batı Şeria'da sivil yönetimden, Batı Şeria'nın ilhakından, sorumlu Savunma Bakanlığı portföyünün başı olan Bezalet Smotrich gibi İsrail aşırı sağını temsil eden aktörlerden destek almaya da devam edecektir. Söz konusu durum İsrail'in siyasi ve toplumsal olarak daha da bölünmesinin ve bu nedenle barışa giden yolda kendi ulusal uzlaşmasını inşa ederek etkin bir muhatap olarak rol almasını zorlaştıracaktır.

Trump'ın Orta Doğu'ya ilişkin attığı belki de en yerinde adım Eylül 2020 İbrahim Anlaşmalarıdır. Not edilmesi gereken 7 Ekim saldırısının önemli tetikleyicilerinden bir tanesinin de muhtemelen bu anlaşmalar, özellikle de Suudi Arabistan'ın bu trende eklenmesi ihtimali olduğudur. Hamas, İran ve vekillerinin bu ihtimalden kaynaklanan jeopolitik endişeleri nedeniyle bu ülkeden önemli ölçüde destek almış görünmektedir. İbrahim Anlaşmalarının başlattığı normalleşme süreci, BAE ve Bahreyn ile başlayarak, Sudan ve Fas'ı da kapsayarak genişlemiştir. 7 Ekim saldırıları öncesi bunları kapsamlı bir Suudi Arabistan - İsrail "normalleşme"sinin takip edeceği yönünde işaretler mevcuttu. Ancak, 7 Ekim bu gelişmeleri "buza yatırmış" görünmektedir. Hamas'a karşı herhangi bir sempati beslemediği açık olan Körfez ülkelerinin ve en başta da Gazze Savaşı öncesinde yapılan bir araştırmaya göre nüfusunun % 70'i İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesinden yana olan Suudi Arabistan'ın, İsrail ile ilişkilerini normalleştirmek isteğini kaybetmedikleri biliniyor. Fakat bu noktada ilerleme kaydedilmesi, bu ülkelerin yöneticilerinin kamuoylarını Filistin meselesinde, "iki devletli" çözümü ya da en azından "Filistin açısından anlamlı kazanımları" içeren bir sürecin varlığına ikna etmeleriyle mümkün. Her halükârda "normalleşme" sürecinin devamı 2024'te de gündemin önemli ve vazgeçilmez maddesini teşkil edecektir. Bu çerçevede önümüzdeki dönemde bölgesel rekabetin sertlik düzeyi hem İsrail - Filistin meselesinin hem de Orta Doğu'da "kalıcı"

barış umudunun yönünü tayin edecektir. Kesin olan şu ki Arap devletleri Gazze'nin yeniden imarı için öncelikli olarak İsrail'in tekrar buraya müdahalesinin ve yeni bir yıkımın riskinin kontrol altına alınmasını talep etmektedirler. Aynı durum konunun diğer muhatapları olan ABD ve AB için de kuşkusuz böyledir.

Şu ana kadar meydana gelen gelişmelerden, bölgesel ve küresel aktörlerin çatışmanın tırmandırılması ve bölgesel bir savaşa dönüşmesi yönünde bir isteğinin bulunmadığı söylenebilir. Örneğin; İran'ın en etkili vekili olan Hizbullah'ın dahi çatışmalar karşısında kendisini önemli ölçüde kısıtlayarak konumlandığı not edilmeli. Bununla birlikte bölgedeki radikal dinci ve ayrılıkçı örgütler bölgeyi tekrar düzenlemek adına yıkıcı bir savaşı tetiklemeyi isteyebilirler. Bu açıdan İran bölgenin yumuşak karnını teşkil etmektedir. Bu nedenle 2024'te İran'ın hedefinde olduğu çeşitli siyasal ve güvenlik gelişmelerine hazır olmak gerekir. Ayrıca böylesi güvensiz tırmanma ortamlarında çatışmalar kimi zaman sahadaki gelişmeler sonucunda, tercihen değil ama kazaen, kırılma anları ortaya çıkabilir. Bu bakımdan çatışmanın bölgesel karakter kazanması oldukça düşük olasılık olmakla birlikte imkânsız olduğu söylenemez. Bu durum tipik bir "düşük olasılık, yüksek etki" senaryosu olarak değerlendirilebilir.

Gelinen noktada, Gazze Savaşı sonrası, Gazze'nin ve Filistin'in geleceği için tartışılan çeşitli planlar mevcut. Bunlara yenileri de eklenecektir. İsrail tarafında yukarıda bahsi geçen, genel yaklaşımın dışında ortaya koyulmuş olan görünürdeki tek plan, Netanyahu'dan sonra başbakanlık koltuğunun en önemli adayı, Savunma Bakanı Yoav Gallant'ın önerisi. Bu öneri de, Netanyahu dahil, İsrail siyasetinin ve bürokrasisinin ortak pozisyonunu benimseyerek, " Hamas'ın sahada İsrail'e yönelik tehdit oluşturmayacağı" ve "tüm rehinelere serbest kalacağı" bir fiili durumun tesis edilmesini öngörüyor. Ancak, rehinelere konu aynı anda Hamas ile pazarlıkların sürdürülmesini gerektiriyor. Bunun bir yandan da Hamas'ı yok etmeye çalışan bir askeri stratejiyle birlikte nasıl yürütüleceği bir muamma teşkil etmekte. Bunun ötesinde Planın koordinasyonunu İsrail yürütmesi; Hamas'tan arındırılan Gazze Şeridinin yönetiminin, yerel Filistinlilere bırakılması; İsraili sivillerin Gazze'de yerleşim birimleri kurmaması, Gazze'de İsrail'in sivil kontrolünün olmaması; Sınır bölgesinde İsrail'in kontrol sağlaması ve "gerekli gördüğünde" güvenlik operasyonları yürütmekte, bölgedeki insan ve mal trafiğini kontrol etmekte tam serbesti sahibi olması; ABD, Mısır, Arap devletlerinin bölgede, güvenlik dahil, rol alması; AB'nin de dahil olduğu bir "Çokuluslu Görev Gücü"nü Gazze'nin yeniden inşasının yükünü üstlenmesi; Aynı biçimde Mısır'ın Refah Kapısını kontrol etmesi hususları Planın ana hatlarını oluşturuyor.

Planın, bir yükümlülük altına sokmadan, İsrail'e güvenlik bakımından tam bir hareket serbestisi sağlayarak, Gazze Şeridinin "rehabilitasyonunun" tüm masraf ve sorumluluğunu üçüncü taraflara yükleyeceği elbette bir mesele. Öte yandan, Netanyahu'nun ABD'nin, iki devletli bir çözüm için zeminin hazırlanması ve Batı Şeria'da mevcut Filistin Otoritesinin "ıslah" edilerek muhatap statüsüne yükseltilebilecek şekilde kapasite inşasına destek verilmesi yönündeki asgari isteklerine dahi olumlu bakmadığı biliniyor. Hatta Netanyahu'nun bundan sonraki siyasi kariyerini bu tutum üzerine kurması beklenebilir. Elbette burada anahtar Ramallah'taki Filistin otoritesinin de toplumsal kabulünü, itibarını arttırmak için çaba harcamasıdır. Gallant'ın Planına göre Gazze Şeridinde kamu otoritesini güvenlik ve düzenin tesisi bakımından kimin, nasıl kuracağı ve temsil edeceği de muallak bir konu olarak görünüyor. Tüm bunlara rağmen İsrail aşırı sağ ve onun iktidardaki temsilcileri de Gallant'ın planını da kıyasıya eleştirmekteler. Tartışmanın şekliyle açık olan şu ki İsrail tarafı Filistinlilerin siyasi bir irade sahibi olmalarına hazır değil. Fakat bu durumda, bir tarafının siyaseten temsil edilmediği, hatta muhataplık yok kabul edildiği, ancak kuşkusuz siyasi karakterdeki bir sorunun bu koşullarda nasıl çözüleceği ciddi bir soru işareti. Öyle görünüyor ki İsrail zihnen 7 Ekim öncesine döndüğü; Filistin meselesinin Filistinliler dışında kalan Araplar ve İsrail arasındaki ilişkilerin dinamiği içerisinde "çözüldüğü", aslında gündemden düştüğü, bir gelecek arzulamakta. Bunun mümkün olmadığını, hatta bizzat mümkün olduğuna dair inancın 7 Ekim'e yol açan önemli unsurlardan birisi olduğunun, göz ardı edilmesininse barışa bir faydasının olacağı şüpheli...

BATI VE KÜRESEL GÜNEY İLİŞKİLERİNİN İKİLEMİ, DÜĞÜMLERİ VE GELECEĞİ

Prof. Dr. Emel Parlar Dal // Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi

Batı ya da Ul literatürde sıklıkla kullanıldığı şekliyle Küresel Kuzey'in daha az gelişmiş/gelişmekte olan dünya ile, ya da diğer bir ifade ile Küresel Güney ile olan ilişkilerinin 2000'lerin başından itibaren uluslararası sistemdeki değişime paralel olarak farklı bir düzlemde çok boyutlu bir seyir izlediğini görüyoruz. Esasen Batı tarafından kullanışlı bir kavram olarak icat edilmiş olan Küresel Güney'in "Doğu" ya göre daha az keskin bir bölünmeyi ve daha belirsiz "sınırları" hatta daha "geniş" bir coğrafyayı temsil ettiği düşünülebilir. 2000'lerde hızlı bir ekonomik büyümenin bir sonucu olarak küresel yönetimdeki sesi daha çok duyulan yükselen güçler bloğu da çokça "Küresel Güney" ile özdeşleştirildiğini ve Küresel Güney'in "Üçüncü Dünya" ya da "Kalkınmakta olan Dünya" kavramlarının önüne geçen daha geniş bir kullanıma sahip olduğunu görüyoruz. Aslında, Küresel Kuzey-Küresel Güney ayrımı gelişmiş Batı ve gelişmemiş ya da geri kalmış Doğu ayrımının yerine geçmekte ve bu ayrımın negatif sonuçlarını her iki taraf için de daha az "görünür", "ilgi çekici ve "sempatik" hale getirmektedir. Öte yandan, Küresel Kuzey'in evrensel değerler, haklar, kuralların ve normların yaratıcısı olması dolayısıyla Küresel Güney üzerinde kurmuş olduğu süre gelen tahakküm ise zaten artık kabul edilmiş ve tartışmaya açılmaya dahi ihtiyaç duyulmayan bir gerçeklik olarak görülüyor. Bu gerçekliğin ve ön kabulün tartışmaya açılması ve Küresel Güney içerisinde ekonomik ve diplomatik gücüyle başta Çin olmak üzere yükselen güçlerin öne çıkması ise uluslararası sistemdeki mevcut güç dengesinde gelişmekte olan dünya lehine bir değişime yol açması açısından ezber bozan ve meydan okuyucu bir nitelik taşımaktadır. Bütün bu gelişmelerin son on yılda gerek akademide gerekse de politik çevrelerde sıklıkla duyduğumuz "güç kayması" ve "liberal uluslararası düzenin değişimi" tartışmalarını hızlandırdığı ve değişimin etki ve sonuçlarını gözlemlediğimiz bir dönemi geride bırakmış bulunuyoruz. Artık, kural bazlı liberal uluslararası sistemin "kural ve değerlerinin" daha derinden sorgulanmaya başlandığı yeni bir dönemin başlangıcında olduğumuz düşünebilir.

Güç Kayması Illüzyonu ve Liberal Uluslararası Sistemin Sancısı

2008 krizi sonrası adeta şaha kalkan Küresel Güney'in yükselen devletlerinin güç kayması paradigmasını kendi lehlerine faydalı bir şekilde kullandıkları söylenilebilir. Öyle ki, kriz sonrası ilk on yıl liberal uluslararası sistemi tümünden değiştirmek istemediklerini, sadece daha adaletli ve eşitlikçi bir uluslararası düzenin yaratılması için meydan okuduklarını, uluslararası kurumlarda artan güçleri oranında daha büyük bir oy ve söz hakkı talep ettiklerini Batı'ya inandırmada başarılı oldular. Bu kabullenme, Batı'nın sistemdeki güç kayması paradigmasına en azından kısmen olumlu ve haklı bir arayış olarak bakmasına sebep oldu. Karşılarında retorikte sistemdeki güç paylaşımını eleştiren, uluslararası kurumlarda daha etkin olmak isteyen, uluslararası konularda sesini daha çok duyurmak isteyen ve mevcut güç hiyerarşisinde statüsünü artırmak isteyen devletler olduğu kabulünü kısmen de olsa içselleştirdiler. Güç kayması aslında gerek Batı gerekse Küresel Güney açısından kullanışlı bir kavram olarak ortak bir kabullenmeyi temsil etse de her iki tarafın bu kavramdan ve liberal uluslararası sistemin kurallarından anladığı farklıydı. Fakat, Kuzey'in Güney'le barışçıl bir ortaklığa ihtiyacı vardı. Aynı şekilde, Güney'in başat devletleri olan Çin, Hindistan, Rusya ve Brezilya gibi devletler de Batı'nın değerlerini olduğu gibi kabul etmediklerini zaman zaman dile getirirler de, devletlerinin politik ekonomik çıkarlarını da dikkate alarak "yükselişlerinin" keyfini çıkarmayı ve arka plandaki sistemin yapısına yönelik ideolojik ayrılıklarını su yüzüne çıkarmamayı tercih ettiler. Özellikle Başkan Trump döneminde küresel politikada gündemi çokça meşgul eden ABD-Çin ticaret savaşının bile 2008 sonrası dönemde yeniden inşa edilen "Kuzey-Güney diyalogunu" bozmaya gücünün yetmediğini gördük. Batı, her uluslararası platformda çok taraflılık ve kural bazlı liberal uluslararası sistemin devamı için işbirliğinin altını çizmeye devam etti. Özellikle, Batı'nın pandemi sonrası dönemde küresel krizlere karşı dayanıklı bir uluslararası toplum oluşturmak için gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan dünyadan paydaşların eşit katılımıyla Batı/Amerikan merkezli olmayan yeni çok merkezli bir uluslararası sistemin var olması gerektiğini sıklıkla dile getirdiğine şahit olduk. Kısacası güç kayması her iki taraf için farklı algılamalara yol açtığı gibi, liberal düzenin yeni çoklu yapısının promosyonu da her iki blok arasındaki fikirsiz uyumsuzlukları arka plana itti. Diğer bir ifadeyle, Kuzey ve Güney bu illüzyonda yaşamayı çıkarları için tercih ettiler ve "kimin kuralları" meselesini açıkça tartışmaya açmaktan çekindiler, ta ki Rusya'nın Ukrayna'yı 2014 Kırım'ı ilhakından sonra ikinci kez 2022 yılında işgal etmesine kadar.

Oyun Bozucu” Rusya ve Batı’nın Güney İkilemi

2022’de başlayan 2. Rusya-Ukrayna Savaşının ilk günlerinde Rusya’nın bu yayılmacı hamlesinin Kuzey-Güney ilişkilerinin gidişatının köküne dinamit koyacağı ve bundan sonra özelde Rusya ile genel de tüm meydan okuyucu ya da Batı’nın deyimiyle düzen bozucu devletlerle ilişkilerin bundan sonraki dönemde ciddi bir güven bunalımı yaşayacağı ve her iki blok arasında yeni bir krizler döneminin hatta Soğuk Savaşın başlayacağı öne sürülmüştü. Küresel Güney’in pragmatik uluslararası düzen anlayışı ve krizlere seçici ve limitli bir şekilde müdahil olma yaklaşımı Ukrayna özelinde de ete kemiğe bürünmüştür. Ne Çin ne de Hindistan gibi Güney’in büyük oyuncuları onların tabiri ile Batı’nın Rusya ile savaşına müdahil olmadı. Müdahaleci olmama ve topraksal egemenlik prensiplerini kendilerine adeta kırmızı çizgi yapan bu devletler Rusya’nın Ukrayna’nın toprak bütünlüğüne müdahalesi karşısında aynı “eşit ve adaletli” duruşu sergileyemedikleri gibi tam tersi bu krizi kendileri açısından orta vadede bir avantaja dönüştürmeyi de başarmışlardır. Pandemi sonrası dönemde Çin’i Batı düzenini bozmaya çalışan bir dezenformasyon ve iç işlerine müdahaleci bir aktör ilan eden AB, 2023’te Çin ile sekteye uğrayan üst düzey ticaret ve ekonomik konularda ortaklık görüşmelerini yeniden başlatmış ve bunun sonucunda AB komisyon başkanı Von der Leyen Aralık 2023’te gerçekleşen Çin-AB zirvesinde Çin ile ticaret, ekonomik ve politik meselelerde sürdürülebilir diyaloğun ve ortaklığın önemini vurgulamıştır. Çin-AB zirvesinin bütün dünyaya verdiği diğer bir mesaj da Ukrayna sonrası dönemde Batı’nın marjinal Rusya karşısında dost olmasa da düşman yaratmak istememesi ve değerler mevzusunu tartışma konusu yapmadan kazan-kazan felsefesi üzerine inşa edilmiş transaksiyonel ortaklıkların kurulması ve sürdürülmesini tercih ettiğidir. Çin-AB zirvesinden önce de Eylül ayında Hindistan ev sahipliğinde düzenlenen G20 zirvesinde bütün dünyaya deklare edilen Hindistan-Orta Doğu-Avrupa Ekonomik Koridoru anlaşması Batı’nın Rusya’yı yalnızlaştırmak amacını ve Güney bloğuyla olan ilişkilerde yeni dönemde hangi devletlerle seçici bir yakınlaşma dönemine gireceğini göstermesi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Batı’nın jeopolitik krizlerin ve belirsizliklerin arttığı bu yeni dönemde Çin’e karşı Hindistan’ı, Rusya’ya karşı da hem Çin hem de Hindistan’ı özellikle ticaret konusunda yeni ortaklıklarla yanına alma girişiminde olduğunu görüyoruz.

Gazze Savaşı, “Kimin Kuralları” ve Batı’nın Güney’deki “Çekiciliği” Meselesi

Ekim ayında patlak veren İsrail-Hamas savaşı Batı’nın evrensel olduğunu iddia ettiği ve diğer coğrafyalara da yayılması için mücadele ettiği liberal ve insani değerlerin çıkarlarının arkasında adeta bir süs panosu olduğunu göstermesi açısından Batı dışı dünya için de yeniden bilinenin tekrarı hatta adeta göze sokulması olduğu söylenebilir. Batı şüpheciliklerinin ve anti-sömürgeciliğin en önemli ortak payda olduğu Küresel Güneyde Batı’nın Gazze’de İsrail’in başlattığı katliama karşı prensipli bir duruş sergileyememiş olması ve birbirleriyle çelişen ve kendinin “evrensel insan haklarının savunucusu” rolüyle adeta ters düşen bir politika izlemesinin önemli yankıları olduğu su götürmez bir gerçek. Batı’nın uluslararası hukuku hiçe sayan ve İsrail’i koruma adına 20 binden fazla- çoğu kadın ve çocuk olmak üzere- insanın katledilmesine sessiz kalması orta ve uzun vadede “kural bazlı liberal sistemde” kimin kurallarının arkasına tutunulması ya da tutunulmaması meselesini gündemde tutacağı benziyor. Her coğrafya için farklı değerler öne koyan bir Batı’nın varlığı ve inandırıcılığının bundan sonraki dönemde Güney bloğunda çokça sorgulanacağı yeni bir döneme giriyoruz. Kendi toprakları üzerinde adaletli, hukukun üstünlüğüne dayanan, eşitlikçi ve insan haklarını öne koyan bir sistem inşa eden ve bunu da Batı dışı dünyaya cazip kılmak için yıllarca mücadele eden Batı’nın kendi sınırları dışında bu değerleri adeta hiçe sayan ve tarafkar bir tutum içinde hareket etmesinin kendi imajı ve çekiciliğine darbe vurmasının ötesinde Kuzey-Güney diyalogunun geleceğini de etkileyecek daha kapsamlı sonuçları olacağı öngörülebilir. ECFR’nin “ Living in a la carte world: What European policy makers should learn from global public opinion”¹⁴ başlıklı 2023 raporunda da kısmen bu görüşü destekleyecek çıkarımlar mevcut. Zayıf çok taraflılık ve seçilmiş stratejik otonomi 2024 yılında ve sonrasında bizlerin çokça konuşacağı konular olmaya devam edecek. Çıkarlara göre masaya oturarak çok taraflılığa bağlılık gösterme, çıkarlar uyuşmadığı zaman yalnız kurt modeli otonom dış politika izleme zaten Küresel Güney devletlerinin çoktur savunduğu bir modeldi. Batı’nın da aynı davranış kalıplarını benimsemesiyle bundan sonra Güney’deki devletlerin bu duruşu daha da rahat meşrulaştıracaklarını söyleyebiliriz. Türkiye hatta AB üyesi olan Macaristan gibi devletlerin de son dönemde benzer bir çizgi izlediği dikkate alınırsa, bu stratejik otonomi modelinin bundan sonraki dönemde çok alıcısı olacağı düşünülebilir.

TRUMP BAŞKAN OLURSA

Sinan Ülgen // EDAM Direktörü

2024 yılının Kasım ayındaki ABD Başkanlık seçimleri, yalnızca uluslararası sistem ve ABD dış politikası açısından değil aynı zamanda Türk-Amerikan ilişkileri bakımından da belirleyici olacaktır. Bu yazı kaleme alındığı sırada, Cumhuriyetçi Parti içinde en güçlü aday niteliğindeki sabık Başkan Donald Trump'ın yeniden seçime iştirak etme ehliyetinin olup olmadığına karar verilmemişti. Trump'ın, 6 Ocak 2020 darbe girişimi ile bağlantılı olduğu iddiası ile 2 eyalette ön seçime katılması engellenmişti. Bu yasal engellerin akıbeti Şubat ayında Anayasa Mahkemesi tarafından ele alınacak olup, Mahkeme'nin kararı Trump'ın başkanlık seçimlerine katılımı hususunda belirleyici olacaktır. 2024 yılındaki olası gelişmeleri tahmin etmeyi hedefleyen bu analizde, bir varsayım olarak Trump'ın Cumhuriyetçi Parti adayı olarak seçimlere katılıp yeniden ABD Başkanı olması seçeneği temel alınacaktır.

Bu senaryonun gerek ABD'nin iç düzeni gerek uluslararası sistem gerekse Türkiye-ABD ilişkileri açısından kalıcı sonuçları olacağını belirtmek gerekir. Böyle bir gelişme sonrasında, ABD'nin daha da kutuplaşmış bir toplum olması kaçınılmazdır. Üstelik Trump'ın birinci döneminden de çıkardığı derslerle ABD'nin "müesses nizamına" karşı daha saldırgan bir tutum içinde olacağını ve bunun sonucunda başkanlık katının ABD'nin genel kurumsal düzeni arasında boyutu artacak gerilimlere sahne olacağını tahmin etmek zor değildir.

Kendi içinde böylesine ve açıkçası çözümü de olmayan bir kutuplaştırıcı sürece teslim olmuş ABD yönetiminin, dış politikada da çok daha farklı ve öngörülebilirliği düşük bir aktör olarak nüfuz kaybetmesini beklemek gerekir. Yeni bir Trump yönetiminin dünyaya ve müttefiklerine bakış açısı, Türkiye ile ilişkilerini de derinden etkileyecektir. Bu olası sonuçların bu aşamada spekülatif bir yorumu gerektirse de bir muhasebesinin yapılması yararlı olacaktır.

Trump'ın kısa süre önce uluslararası basına da yansıyan AB yetkilileri ile 2020 yılında yapmış olduğu görüşme esas alınacak olursa¹⁵, Trump Beyaz Sarayı'nın dünya vizyonu çok farklı bir

nitelik taşıyacaktır. Trump, II. Dünya Savaşı sonrasında bütün ABD yönetimleri tarafından benimsenmiş ve korunmuş olan transatlantik ilişkileri tehlikeye atmaktan çekinmeyecek gibi gözükmektedir. Başkan adayının bundan böyle NATO yükümlülüklerine bağlı kalmayacağını söylemesi ciddiye alınması gereken bir işarettir. ABD'nin kuvvetler ayrılığı ilkesi ve Kongre'nin tutumu nedeniyle Trump'ın ısrarına rağmen NATO'dan çıkması pek ihtimal dahilinde olmasa da İttifak'ın temelini oluşturan müşterek güvenlik ve caydırıcılık unsuru 5. Madde'nin kredibilitesini yitirmesi muhtemeldir. Bu anlamda ABD Başkanı bir veto aktörüdür. Yani kendisi istediklerini uygulayamasa bile, ABD'nin 5. Madde kapsamında müttefiklerine beklenen desteği ve güvenlik garantilerini sağlaması, ABD Başkanı'na rağmen mümkün değildir. ABD'nin Avrupa güvenliğinden geri çekilmesi olarak yorumlanabilecek böylesine bir yönelim, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan Avrupa güvenlik mimarisinin sonu anlamına gelecektir.

Böylesine bir gelişme, AB üyelik süreci akamete uğramış bir ülke olarak Türkiye'nin kurumsal Batı ile ilişkilerinde siyasi ve askeri bağlamda büyük önem taşıyan ve nükleer boyut da dahil olmak üzere dış güvenliği bakımından kritik bir rol oynayan bir askeri ittifakın gözle görülür biçimde zayıflaması anlamına gelecektir. Bu gelişmenin çok muhtemelen o zamana kadar devam edecek olan Ukrayna savaşı ile eş zamanlı olarak yaşanması, Avrupa kıtası bakımından daha tehlikeli ve istikrarsız bir ortam da yaratacaktır.

Trump yönetimi, Ukrayna savaşını bir Avrupa meselesi olarak görecektir ve ABD'nin Ukrayna'ya yönelik askeri desteğini azaltacaktır. Cumhuriyetçi yönetim açısından ABD açısından asıl tehdit Çin olarak görülmekte ve ABD'nin bütün kaynaklarının münhasıran bu ülke ile mücadele edilmesine ayrılması gerekmektedir. Olası bir Trump yönetimi, ABD politikasının Çin'e yönelik daha da sertleşmesine sebebiyet vermekle kalmayacak aynı zamanda ABD'nin müttefiklik ilişkilerini ülkelerin Çin'e yönelik tutumu üzerinden muhakeme edecektir. Çin'e yönelik siyasi ve ekonomik tedbirlere katılan ülkeler tercih edilen müttefik olacaklardır.

İkinci bir Trump yönetimin bu stratejisi, Avrupa ülkeleri ve AB açısından da ciddi bir açmaz yaratmaktadır. Fransız Cumhurbaşkanı Macron'un siyasetini yürüttüğü stratejik otonomi kampanyası veya başka bir deyişle ABD'ye olan bağımlılığın azaltılmasına yönelik irade zemin kazanacaktır. Burada Türkiye açısından temel mesele, AB'nin bu sürece Türkiye'yi dahil ederek mi yoksa dışlayarak mı ilerlemeyi tercih edeceğinde düşümlenmektedir. Savunma alanında Avrupa'nın kayda değer güçlerinden biri olan Birleşik Krallık'ın Brexit sonrası AB dışında kalmış olması, AB'nin stratejik otonomi arayışlarında AB dışındaki Avrupalı ortaklarla da beraber hareket etmesi gerekliliğini arttırmıştır. Bu açıdan bakıldığında da Türkiye ile Birleşik Krallık arasında son yıllarda ivme kazanan stratejik ortaklığın önemi görülmektedir.

Olası bir Trump yönetiminin Türkiye açısından önem taşıyacak bir diğer boyut, Vaşington'un Orta Doğu politikaları olacaktır. Bu bağlamda Donald Trump'ın başkanlığı Türk-Amerikan ilişkilerindeki belki de en önemli sorunlardan biri olan ABD'nin Suriye politikası ve bu bağlamda PKK uzantısı YPG/PYD desteğinin revize edilmesi ve hatta sona erdirilmesi için bir fırsat olarak görülebilir. Hatırlanacağı üzere Trump, Aralık 2018'de ABD'nin Suriye'den çekileceğini açıklamış fakat sonrasında başta Pentagon olmak üzere dış ve güvenlik politikasında etkili farklı baskı unsurlarının devreye girmesi ile bu taahhüdünü yerine getir(e)memiştir. Suriye'de haklı olarak ABD'nin herhangi bir stratejik menfaatinin bulunmadığına kanaat getirmiş ABD Başkanı'nın bu kez bu kararı alabileceği değerlendirilmektedir. Türk-Amerikan ilişkileri açısından en önemli meselenin aşılması bu sayede mümkün olabilir.

Öte yandan Trump'ın bir yandan İran diğer yandan İsrail-Filistin meselesinde çok daha dogmatik bir yaklaşım benimseyeceği de ileri sürülebilir. Böylesine bir yaklaşım, İsrail ve Netanyahu yönetimi bakımından yeni bir nefes anlamına gelecektir. Trump, son zamanlarda Biden yönetimi tarafından artık kamuoyu önünde de dile getirilmeye başlanan İsrail yönetimine dair eleştirilerin çok uzağında kalacaktır. Bu ortamda Filistin meselesinde başta iki devletli çözüm seçenekleri olmak üzere bir uzlaşma zemini bulmak mümkün olamayacaktır.

Bu anlamda istikrarsızlık yaratmaya aday bir diğer konu da İran olacaktır. Hatırlanacağı üzere Trump ilk döneminde uzun süren müzakereler sonunda imzalanabilmiş ve İran'ın nükleer programını denetim almaya yönelik Ortak Eylem Planı'ndan tek tarafı bir kararla ABD'nin çekilmesini sağlamıştır. Aradan geçen süre zarfında, İran'ın muhtelif namüsaıt koşullara rağmen nükleer programında ilerleme kaydetmiş olması, ayrıca balistik füze programında da kayda değer bir seviyeye gelmiş olması muvacehesinde yeni ABD yönetiminin, İsrail ortaklığı ile İran'a yönelik daha sert bir politikaya yönlenmesi söz konusu olabilir. İran'a askeri müdahale seçeneğinin daha açıkça telaffuz edildiği bir dönemin, böylesine bir istikrarsızlıktan en olumsuz etkilenecek ülkelerin başında olan Türkiye bakımından da bir olumsuzluk teşkil edeceği açıktır.

Olası bir Trump yönetiminin, Türk-Amerikan ilişkilerine olumlu bir diğer yansıma olarak liderler düzeyinde öncesinde kurulmuş olan diyalogun sağlayacağı fayda görülebilir. Biden döneminden farklı olarak, Beyaz Saray'da Türkiye'nin ve Cumhurbaşkanı Sayın Erdoğan'ın görüşlerini dinlemeye daha yatkın bir başkan olacaktır. Ancak bu saptamadan daha genel bir çıkarsama yapmak gene de zordur. Bir yandan Trump'ın uluslararası düzen bakımından doğurması beklenen istikrarsızlık diğer yandan 2018 yılındaki rahip Brunson krizinde de hatırlanacağı üzere adı geçenin ikili ilişkilerde sergilediği aşırı ve dengesiz tutumlar ışığında, ABD seçmenlerinin Trump tercihinin Türk-Amerikan ilişkilerinde de belirsizliğin kalıcı olacağı bir döneme kapıyı aralamış olacağı açıktır.

2024 YILI TÜRKİYE-ABD ASKERİ İLİŞKİLERİ

Nihat Kökmen // (E) Hava Korgeneral

Türkiye-ABD askeri ilişkileriyle ilgili geçen yıl yaptığım değerlendirmeler ışığında 2024 yılına ait olası gelişmeler ve ilişkilerin hangi yöne evrileceğine dair düşüncelerimi son gelişmeleri de içerecek şekilde belirtmeye çalışacağım. Geçen yıl kaleme aldığım makalede Türkiye'de yapılacak seçimlerin, iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli etkenlerden birisi olacağı değerlendirilmesini yapmıştım. 2024 yılında da hem Türkiye'de yapılacak mahalli idareler seçiminin, hem de ABD'de yapılacak başkanlık seçiminin ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olacağı söylenebilir.

2023 yılında Türkiye'de yapılan seçimler sonucunda bir iktidar değişikliği olmaması sebebiyle politikada da bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Bununla bağlantılı olarak da, ikili veya çoklu temasların uzun süre başlamaması ve temaslar konusunda üst düzeyde irade ortaya konulamaması sebebiyle yılın son aylarına kadar önemli bir gelişmeye tanık olunmamıştır. Ancak, yeni yıla iki hafta kala Cumhurbaşkanı Erdoğan ve ABD Başkanı Biden arasında gerçekleşen telefon görüşmesinden, İletişim Başkanlığı'ndan yapılan açıklamayla haberdar olunmuştur.

İki liderin bu görüşmesinde; İsrail'in Gazze başta olmak üzere Filistin topraklarına yönelik saldırıları, Türkiye-ABD ikili ilişkileri, İsveç'in NATO'ya üyelik süreci ile küresel ve bölgesel meselelerin ele alındığı belirtilmiştir. Fakat, daha sonra yapılan değişik açıklamalarda ve özellikle Dışişleri Bakanı Fidan'ın mevkidaşı Blinken ile yaptığı telefon görüşmesinde 2021 yılından beri ABD Kongresinde çeşitli oylamalarla bugüne kadar bekletilen F-16 VIPER uçakları ile 80 adet modernizasyon kitinin tedariki ve İsveç'in NATO'ya üyeliğine ilişkin Katılım Protokolü'nün TBMM'de onaylanmasını da içerdiği açık kaynaklarda yer almıştır.

F-16 İhtiyacı ve İsveç'in NATO Üyeliği

Sözü edilen F-16 ihtiyacı konusunun, ABD tarafından İsveç'in NATO üyeliği ile bağlantısının olmadığı her vesile ile vurgulansa da, Kongre üyelerinin zaman zaman yaptıkları provakatif açıklamalarda konu bir şekilde İsveç'in üyeliği ile ilişkilendirilmektedir. Hatta Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 19 Aralık 2023 tarihinde Macaristan ziyareti dönüşü uçakta basın mensuplarına, ABD

Başkanı Biden'ın İsveç'in üyeliğinin onaylanması konusunun Kongre'de F-16 satışı ile eş zamanlı olarak yürütülebileceğini ifade ettiği de medyada yer almıştır. Doğal olarak Türkiye iç kamuoyunda bu konuya her seviyede tepkiler gittikçe büyümekte, 23-24 Aralık 2023 ve 13 Ocak tarihlerinde yaşanan terör saldırısı ve 21 askerimizin şehit olması ile ABD aleyhine tepkilerin artması hatta F16 dışında farklı uçak seçeneğinin de düşünülmesi yönünde oluşan kamuoyu baskısı TBMM'de İsveç'in NATO üyeliğine ilişkin Katılım Protokolü'nün onay sürecinin tamamlanmasının pek de kolay olmayacağını habercisi olarak görülebilir. Çünkü, ABD tarafından bu konunun bir tehdit aracı olarak kullanılması, hem siyasi teamüllere aykırı olmakta, hem de stratejik ortak ve NATO'da iki yakın müttefik ülkenin dostluğuna açıkça zarar vermektedir. İki ülke uzun yıllardır bu dostluğu karşılıklı menfaatler çerçevesinde yürütmüş ve özellikle 1952 yılında NATO'ya üye olmasından sonra Türkiye silahlı kuvvetlerinin modernizasyonunda gerek hibe gerekse NATO kapsamında yapılan yatırımlarla envanterini ağırlıklı olarak ABD menşeli harp silah ve araçları ile donatmıştır.

Türkiye'nin S-400 Hava Savunma Sistemini Rusya'dan tedarik etmesi sonucu sekteye uğrayan ilişkiler ve devamında CAATSA yaptırımları ile devam eden süreç bahane edilerek, ABD tarafından tek taraflı olarak Türkiye F-35 projesinden çıkarılmıştır. Bunun sonucunda Hava Kuvvetleri Komutanlığı kuvvet yapısında oluşan muharip uçak ihtiyacının giderilmesi için talep ettiği F-16 V uçaklarını vermemesi veya süreci uzatması ABD'yi Ortadoğu'da güvenilir bir müttefikten veya önceki yıllarda ifade edildiği şekilde stratejik ortaktan mahrum bırakması olasıdır.

İsrail-Hamas Savaşının İlişkilere Etkisi

Özellikle 7 Ekim 2023 tarihinde Gazze'de, Hamas tarafından başlatılan saldırılar sonrası başlayan İsrail-Hamas savaşında başlangıçta tüm dünya tarafından saldırıların kınanması, bizim de içinde olduğumuz bir grup ülkenin de her iki tarafa itidal tavsiye eden açıklamaları sonrası İsrail, bu saldırıyı gerekçe göstererek savaş ilan etmiştir. Açık kaynaklardaki bilgilere göre Gazze yerle bir edilmiş ve yapılan İsrail taarruzları sonrası çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan 22.000'in üzerinde insan hayatını kaybetmiştir İsrail'in saldırılarında hedef gözetmemesi ve savaş suçu sayılabilecek olayların uluslararası medyada yer alması sonucu ülkelerin Gazze'ye bakışı ve olayları değerlendirmede fikirlerinin değişmesine sebep olmuştur. En son BM Güvenlik Konseyi'nin toplanması ve ateşkes ilan edilmesi için alacağı kararın, bir kaç kez ABD tarafından veto edilmesi ve son olarak da çekimser kalması İsrail saldırılarının devam ederek Gazze'de ölümlerin artmasına sebep olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın başlangıçtaki ılımlı açıklaması, İsrail'in hastane saldırısı sonrası değişmiş, hatta söylemleri daha da sertleşerek Hamas'ın

dünyada bir çok ülke tarafından terör örgütü olarak kabul edilmesine rağmen, “ Hamas terör örgütü değil, kurtuluş ve mücahitler grubudur” şeklinde dönüşmüştür. Bu açıklama sonrası bölgenin güçlü ülkesi Türkiye, İsrail’in tepkisini çekmiştir. Karşılıklı yapılan açıklamalar sonrası diplomatik ilişkiler kesilme noktasına gelmiş, kısa bir süre önce göreve başlayan büyükelçiler geri çağırılmıştır. İsrail’in en büyük destekçisi ABD Dışişleri Bakanlığından, gecikmeksizin bu açıklamaya karşılık olacak şekilde Hamas’ın terör örgütü oluşuna dair duruşun net olduğu açıklaması yapılmıştır.

Savaşın bölgedeki etkilerinden en önemlisi ABD’nin hem Doğu Akdeniz’de hem de Suriye’de askeri varlığını sürdürmesi için bir bahanenin ortaya çıkmış olmasıdır. ABD Doğu Akdeniz’de var olduğu malum zengin hidrokarbon kaynakları konusunda oluşturacağı konsorsiyumlarla pay elde etmeyi planlamaktadır. ABD, bölgeye gönderdiği uçak gemileri, nükleer denizaltı, koruma ve destek gemileriyle, açıkça dünyaya İsrail’in yanında olduğu mesajını vermiştir. Tabii bu kadar yoğun bir askeri gücün doğu Akdeniz’de konuşlandırılması sadece Gazze Şeridinde bulunan Hamas’a karşı İsrail’e yardım amacıyla olmadığı da açıktır. Burada konu İran’ın ya doğrudan ya da vekâlet savaşı çerçevesinde Hizbullah’a yardım ederek İsrail’e karşı tehdit oluşturacak olması durumunda ABD’nin İran’a, bölgedeki kuvvetleriyle öncelikle gözdağı vererek caydırmayı, başarılı olamadığı takdirde doğrudan taarruzlar yapmayı hedeflediği değerlendirilmektedir.

Doğu Akdeniz’de Artan ABD Varlığı ve Bölgeye Etkileri

Bölgede dengeleri bozan savaşın başlamasıyla, ABD’nin Doğu Akdeniz’e kuvvet kaydırması, Suriye ve Irak’ta bulundurduğu askeri birliklerine yapılan saldırıları bahane ederek, kuvvet artırımına giderek yeni birliklere ilave olarak, radar ve hava savunma sistemleri de intikal ettirmesi bölgede kalıcı olacağına bir göstergesidir. Pek inandırıcı olmasa da DAESH (İŞİD) terör örgütünün hala bölgede aktif olduğunu öne sürerek kuvvetlerini muhafaza eden ABD, şimdide birliklerine tehdit olarak tanımladığı Hizbullah’ı gerekçe göstererek kuvvet artırımını yoluna gitmektedir. Bölgeye yapılan yeni intikaller sebebiyle, daha önce üzerinde mutabık kalınan ve yapılan eşgüdüm çerçevesinde rahatça sınır ötesi operasyon yaptığımız bölgelerde güvenlik güçlerimizin, ABD ile daha sık karşı karşıya gelebileceği açıktır. Bunun en bariz örneği de Suriye’de terör yuvalarını hedef alan SİHA’mızın ABD tarafından birliklerine tehdit telakki edilerek düşürülmesidir. Konseyi’nin toplanması ve ateşkes ilan edilmesi için alacağı kararın, bir kaç kez ABD tarafından özel güvenlik şirketlerini kullanarak ilave güçler ile farklı güvenlik bölgeleri ihdas etmektedir. Türkiye’ye ait SİHA’nın düşürülmesi olayında olduğu gibi sahada oluşturulan güvenlik bölgeleri ile hem terör örgütüne koruma sağlamakta hem de TSK’nin sıcak takip amacıyla bölgeye girişlerini engellemeye çalışmaktadır. Ayrıca bu hareketiyle bundan

sonra bölgeye girecek TSK unsurlarına gerekli müdahaleyi yapacağını da uygulamalı olarak göstermekte ve bir anlamda göz dağı vermektedir.

Türkiye'nin, İsrail-Hamas savaşı nedeniyle, bölgedeki tarihi bağlarını da gerekçe göstererek gelişmelere ve çatışmaların tırmanmasına karşı verdiği tepkiler, ABD ile ilişkilerini de derinden etkilemiştir. Yaşanan tüm olumsuz gelişmelere ilaveten, ABD'nin bölgedeki askeri varlığını artırması ve kalıcı hale getirmesi, Doğu Akdeniz'deki dengeleri değiştirerek, bölgedeki diğer ülkelerle ilişkilerini daha da karmaşık hale getirebilecektir. Suriye ve Irak'taki DAESH (İŞİD) ile mücadeleye eklenen Hizbullah saldırılarına ilişkin mücadele çabaları, ABD'nin bölgedeki politikasını belirleyen önemli faktörlerden biri olmaya devam edecektir.

Sonuç olarak;

- Türk-ABD askeri ilişkilerinin en önemli odak noktası olan Türkiye'nin talep ettiği F-16V uçakları ve modernizasyon kitlerinin verilmesine ilişkin ABD Kongresinde oyalama faaliyetlerinin devam edeceği,
- İsveç'in NATO üyeliğine ilişkin Katılım Protokolü'nün TBMM'de onaylanması sürecinde, Türkiye'nin bazı taleplerine ilişkin olarak sürekli bu konuyu canlı tutarak gündeme getireceği,
- Doğu Akdeniz'de ve doğu olarak Kıbrıs, MEB ve tezlerimiz konusunda sürekli sorun yaratarak engellemelerde bulunabileceği,
- Ege'de dengeleri Yunanistan lehine bozacak şekilde yeni üsler tesis etmeye ve modernizasyon projelerini destekleyerek F-35 uçaklarının verilmesini hızla onaylayabileceği,
- Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerden Romanya ve Bulgaristan'ı NATO kapsamında teşvik ederek, çeşitli oldu bittilerle Montrö'yü delme girişimlerinde bulunabileceği,
- Suriye ve Kuzey Irak'ta, zaman zaman yaptığı teröre karşı yaptığı sözde operasyonlar ve sahip olduğu petrol bölgelerinin güvenliğini sağlama görüntüsü altında, TSK'nın bölgede yapacağı hareket görevlerini engelleyebileceği,
- NATO'da diğer üye ülkeleri de bize karşı tutum alacak şekilde etkileyebileceği değerlendirilmektedir.

Ancak;

- ABD'nin bölgede en fazla kullandığı, gerektiğinde muharip uçaklarını konuşlandırabileceği ve lojistik olarak birliklerini destekleyebileceği önemli bir üs olan İncirlik'ten ve Avrupa Atlantik Güvenliği için yüksek stratejik öneme sahip Kürecik Radarı'ndan vazgeçemeyeceği, ilişkilerde zorluklar yaşanmasına rağmen ülkelerin iç kamuoyu dinamikleri göz önüne alındığında Türkiye'nin Orta Doğu'da etkin, sözü geçen bir konumda olması ve AB ile ilişkilerine yeniden ivme kazandırma çabaları karşısında, ABD'nin bölgedeki etkinliğini koruyabilmek için Türkiye ile askeri ilişkilerini daha dengeli bir zemine oturtmak isteyebileceğini,
- Bu yıl içinde sancılı bir sürece sahne olmasını beklediğimiz İsveç'in NATO üyeliği meselesinin çözümünün ve bu bağlamda Temmuz 2024'teki NATO Vaşington Zirvesine kadar F16V ve modernizasyon kitleri tedarikinin gerçekleşmesinin olası olduğunu değerlendirmek mümkündür.

TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ: 2023 MUHASEBESİ VE 2024'TE İZLENMESİ GEREKENLER

Prof. Dr. Zeynep Alemdar // EDAM Dış Politika Programı Direktörü
// Okan Üniversitesi Öğretim Üyesi

Avrupa Birliği'nin (AB) genişlemeden kaynaklı iç sorunları büyüyerek devam ederken, 2023 yılının özellikle ikinci yarısında Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi, Türkiye-AB ilişkilerine olumlu yansıdı. 2023'te AB kurumlarında Türkiye ile ilgili gündem ne idi ve 2024 yılında Türkiye-AB ilişkileri açısından beklentiler ne olabilir?

2023 yılının son aylarında, AB'nin Türkiye'ye yönelik politikalarının çerçevesini belirleyen iki rapor yayımlandı. Bunlardan ilki, Kasım ayında çıkan ve tüm aday ülkelerin durumlarının fotoğrafını çeken, eskiden İlerleme Raporları olarak anılan ülke raporu, diğeri ise AB-Türkiye ilişkileri üzerine Komisyonun özel isteğiyle çıkan ve kısaca Borrell raporu olarak anılan "AB-Türkiye Siyasi, Ekonomik ve Ticari İlişkilerinde Son Durum" raporu idi.

AB Dışişlerinden Sorumlu Yüksek Temsilci Josep Borrell ve Komşuluk ve Genişlemeden Sorumlu Komiser Oliver Várhelyi tarafından Komisyonun isteği üzerine hazırlanan, 29 Kasım tarihinde açıklanan "AB- Türkiye Siyasi, Ekonomik ve Ticari İlişkilerinde Son Durum" başlıklı raporda¹⁶, beklendiği gibi, vize kolaylığı, Türkiye ile AB arasında yüksek seviyeli diyalog toplantıları, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi mültecilere AB yardımı konuları öne çıktı. Ancak bu konularda, uzun zamandır olduğu gibi, olumlu bir ileri adımdan ziyade, ilişkilerin devam etmesine olan ihtiyaç ve Türkiye'nin AB üyeliğinin mevcut koşullarını gerçekleştirilmesine bağlı olduğu da yenilendi.

Bu raporların değerlendirileceği ve AB'nin genişleme politikası hakkında vereceği işaretler açısından merakla beklenen Liderler Zirvesi de 2023'ün son önemli toplantısıydı. 14-15 Aralık tarihlerinde Brüksel'de biraraya gelen AB Liderler Zirvesinde AB, Ukrayna ve Moldova ile katılım müzakerelerini başlatma kararı aldı, Gürcistan'a adaylık statüsü verdi, ve Bosna-Hersek ile katılım müzakerelerine başlanabileceğini de ekledi. Türkiye ise, zirveden iki gün önce yapılan bir açıklamayla, Ukrayna ve Gazze savaşları nedeniyle oldukça yoğun olan zirve gündemine alınmadı. Liderler Zirvesinin hemen öncesinde 12 Aralık'ta yapılan AB Genel İşler Konseyi oturumu sonuç

belgesinde aday ve aday adayı ülkelerin AB üyeliği için gerçekleştirmek zorunda olduğu kriterler yeniden sıralanırken, Batı Balkanlar, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'nın geleceğinin AB ile içiçe olduğunun altı çizildi. Türkiye'nin ise aday ülke olmaya devam ettiği ve ortak çıkarlar için önemli bir partner olduğu belirtildi.

Türkiye'nin bu dokümanlarda "aday ülke" olarak adlandırılarak, "imtiyazlı ortaklık" gibi tanımlamalara maruz kalmamasının nedeninin Mayıs 2023 seçimleri sonrası Ankara'nın dış politika alanında daha uzlaşmacı söylemler kullanması olduğu açıktır. Ankara'nın Körfez ve Arap ülkeleriyle, Ermenistan'la ve son olarak da Yunanistan ile ilişkileri son yılların yüksek sesli ve çatışmacı tonundan çıkartması ve Rusya'ya yönelik yaptırımlara katılmasa da tahıl koridoru konusundaki çabası ve başarısı, son yıllarda ülkedeki demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi iç gelişmelere karşın, AB nezdinde karşılığını bulmuştur.

2024 Yılında Türkiye-AB İlişkilerinden Beklentiler Ne Olabilir?

Türkiye-AB ilişkilerini uzun zamandır izleyenlerin bildiği gibi, Türkiye ile AB, iki tarafın da ilişkileri birbirlerinden bağımsız olamayacaklarının son derece farkında olduğu ancak gerilimden kaçınmayarak birbirlerine yaklaşmayı da reddeden zorlu bir ilişki sürdürüyor. Dünyadaki gelişmelerden ve hem Türkiye'nin hem de AB'nin ve üye ülkelerinin iç politikalarından da bağımsız olmayan ilişkileri incelemek ve gelecek öngörülerini yapmak da bu çok faktörlülük ve çok seviyelilik nedeniyle oldukça karmaşık.

Türkiye- AB ilişkilerinde, adaylık sürecinde dış işleri tarafından ele alınacak konular, ülke raporunda, göç ve iltica, dış politika, iyi komşuluk ilişkileri ve bölgesel işbirliği ve dış ilişkiler olarak düzenlenmektedir. Her ne kadar ekonomik kriterler, hukukun üstünlüğü, demokratik kurumların işleyişi, rekabetçilik ve kapsamlı büyüme, yeşil gündem gibi başlıklar ve yürütülecek politikalar için de dışişleri- içişleri ayrımı yapılması oldukça suni olsa da, özellikle Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve İsrail- Hamas savaşı sürerken Türkiye-AB ilişkilerini bu başlıklarla ve dünyadaki gelişmelerle paralel değerlendirmek sağlıklı olacaktır.

Türkiye-AB ilişkilerini adaylık çerçevesinden değil stratejik ortaklık ve partnerlik üzerinden gören Borrell raporu ise siyasi ilişkiler tarafında önceliklerini Doğu Akdeniz, Kıbrıs meselesi, Orta Doğu ve Kafkasları kapsayan bölgesel politikalar, ortak dış ve güvenlik politikası ve anti-terör

politikaları olarak sıralamıştır. Sonuç önerileri ise yüksek düzeyde diyalog, Türkiye ile Ortak Dış ve Güvenlik ve Ortak Güvenlik ve Savunma Politikalarında düzenli diyalog, ticaret ve bağlantılılık, göç yönetimi, vize prosedürleri konularında ise sektörel işbirliğidir.

Bu iki raporun öncelik farklılıkları ancak içerik benzerlikleri ele alındığında hem AB hem de Türkiye tarafından dikkatle izlenmesi ve hakkında politikalar üretilmesi gereken gelişmeler vardır.

Dış politika konusunda, Türkiye'nin ve AB'nin dış politika öncelikleri çelişmekte ve Türkiye'nin AB'nin ortak dış ve güvenlik politikasına (ODGP) uyumu yüzde 10 gibi düşük bir orandadır. Ayrıca Hamas'ın 7 Ekim İsrail saldırısı sonrasında Ankara'nın Hamas'ı destekleyen söylemi her iki raporda da yer bulmuştur. Rusya'nın Ukrayna saldırısı sonrasında Türkiye'nin gerginliği azaltma ve Karadeniz Tahıl Girişimi çabaları takdir edilse de Türkiye'nin Rusya'ya uygulanan yaptırımlara katılmaması ve enerji konusunda Rusya'ya bağımlılığının sürmesine dikkat çekilmiştir. Türkiye açısından Rusya ve Ukrayna ile görüşebilen NATO üyesi bir ülke olması avantajı sürse de, uzun soluklu donmuş bir çatışma olarak kalacağı izlenimini veren bu savaştan uzun vadede bölgenin ve Türkiye'nin nasıl etkileneceği hesaplanmalıdır. Rusya'da Mart ayında gerçekleşecek Başkanlık seçimleri sonrası Devlet Başkanı Putin'in yalnızca Ukrayna'ya yönelik değil, örneğin Moldova'ya da sıçrayabilecek saldırgan politikaları, ayrıca Batı Balkanlardaki gizli gücünü kullanabileceği senaryoları üzerinden, bunların Türkiye'nin bölgedeki durumunu ve AB ile ilişkilerini nasıl etkileyeceği de düşünülmelidir. Rusya'nın, AB'nin liderler zirvesinde aldığı genişleme kararlarına, seçimler ertesi tepkisini artırmayacağını beklemek naif olur.

Borrell raporu, Türkiye'nin İran, Irak, Suriye, Ermenistan ve Libya ile ikili ilişkileri ve bu ilişkilerin Kürt sorunuyla, Rusya ile ilişkilerle ve yabancı teröristlerle bağlantılarına dikkat edilmesi gerekliliğinin de altını çizmektedir. Türkiye son yıllarda bu ülkelerle ilişkilerinde ne zaman AB politikalarının aksi yönünde davranırsa ve AB üye adayı ve farklı taraflarla görüşebilen müzakereci yaklaşım yerine katı ve kırmızı çizgili politikalarda direktse hem farklı paydaşlara yönelik göreceli gücünü kaybetti hem de AB ve üye ülkelerin çoğuyla ilişkileri zedelendi. Özellikle ekonomik göstergelerin de umut verici olmadığı dönemlerde Türkiye'nin AB ile ilişkilerini, kendi vatandaşlarının refahı için, gerginlikten uzak ve dengeli sürdürmesi faydalı olacaktır. Bunun için, Türkiye AB ile vize serbestisi için de gerekli olan kriterlerden biri olan ve ağır suçlar ve terörizmle mücadele konusunda Europol ile yapılması gereken işbirliği¹⁷, özellikle İsrail- Hamas çatışması sonucu Ortadoğu'da alevlenen yeni krizlerin Türkiye sığınmamasını sağlamak açısından da önemlidir.

Her iki raporda da kapsamlıca ele alınan bir diğer konu da göçmenler ve iltica politikalarıdır. Komisyon, raporunda Göç ve İltica konusunda AB Türkiye'nin çabalarını tanır ve AB tarafından mültecilere tahsis edilen 10 milyar avroluk desteğin 7 milyar avroluk bölümünün Eylül 2023 itibarıyla aktarıldığını bildirirken, Türkiye'de kalan mülteci ve göçmenlere yönelik entegrasyon ve sağlığa erişim politikalarına ihtiyaç duyulduğunu da eklemiştir¹⁸. Borrell raporunda da 2016 Türkiye-AB Göç Mutakabatının Türkiye-Yunanistan geçişlerini durdurmadaki başarısından bahsedilmiş ancak anlaşmanın tam anlamıyla uygulanması için Türkiye'nin sorumlulukları hatırlatılmıştır. Avrupa Parlamentosu ve Komisyonu Avrupa göç politikasını yenilemek ve ortaklaştırmak amacıyla hazırladığı "Yeni İltica ve Göç Paketi" ise Türkiye'de çok duyulmamıştır. Oysa, üye ülkelerin izleyeceği ortak bir politika yaratmak amacıyla hazırlanan ve ana hatlarında Aralık ayında anlaşmaya varılan bu pakt, göç konusunda daha ılımlı siyasi partiler ve insan hakları örgütleri tarafından oldukça eleştirildi. Paktin öne sürdüğü ve Trump dönemi ABD örneğinde örneklerini gördüğümüz gibi sınır gözaltı merkezlerinin oluşturulması ve reddedilen sığınma başvuru sahiplerinin daha hızlı sınır dışı edilmesi tekliflerinin onaylanması halinde, Türkiye üzerindeki insani sorumluluğun artması da beklenebilir. Bunun da ötesinde Avrupa'nın gayri-insani göç politikaları bir zamanlar Avrupa'yla özdeşleştirilen Batılı insan hakları normlarındaki erazyonu gösterdiğinden Batı karşıtı söylemlerin artışı ve bunun yaratacağı tehlikeler de daha da görünür olabilir. 2024 yılında AB'de bu yeni paktın nasıl ele alınacağını izlemek yararlı olacaktır.

Borrell raporunda oldukça öne çıkan ve Komisyon raporunda da her zamanki gibi önemli bir yer tutan ve Türkiye- AB ilişkilerinin en sorunlu alanlarından biri olan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs konusunda karşılıklı politikalar 2024 yılında da elbette etkili olacaktır. Doğu Akdeniz politikasında oldukça sıcak geçen yılların ardından 2023 yılında biraz daha sükunetin sağlanması, tam da Borrell raporu çıkmadan önce, 7 Aralık 2023 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Dostane İlişkiler ve İyi Komşuluk Atina Deklarasyonu ve Borrell raporunun öneriler kısmında da yer alan üst düzey diyalogu artırma önerileri dikkat çekmektedir. 2024 yılı için ise Rusya ve Çin gibi güçlerin Doğu Akdeniz'deki aktivitelerini takip etmek gereklidir. AB, bu iki gücün Doğu Akdeniz'e girmesinden, sorunların bölge içinde çözülmesini desteklemeye niyetli olacaktır.

Türkiye için AB ile ilişkilerde en can alıcı konulardan olan Gümrük Birliğinin modernizasyonun yeniden başlatılması önerisi, Borrell raporunun en önemli katkılarından olabilir. Her ne kadar bu öneri Türkiye'nin Rusya ile özellikle çift kullanımlı malzeme olarak tanımlanan ve askeri alanda da kullanılabilen malların ihracatı konusunda AB yaptırımlarına uymasına ve Kıbrıs sorununun

çözümüne bağlansa da, Gümrük Birliği'nin yenilenmesi iki taraf için de ekonomik faydası yüksek ve kaçınılmazdır. Dijital dönüşüm ve yeşil ekonomi gibi konularda Türkiye ve AB'nin atması gereken adımlar ekonomik ilişkiler nedeniyle birbirleriyle içiçe olduğu gibi, bu alanlarda atılan adımlar ikili ilişkilerin geleceğini de kural bazlı ve yönetimi kontrol edilebilir bir düzeye taşıyacaktır.

2023 seçimleri sonrası Türkiye- AB ilişkileri, Türkiye'nin diğer dış politika alanlarında da olduğu gibi normalleşme, en azından yumuşama dönemine girmesi sayesinde son beş yılın gerginliğinden biraz uzaklaştı. Ancak 2024 yılında bu kez AB'nin Parlamento seçimlerini, ve bu seçimlerde Avrupa'nın farklı ülkelerinde gittikçe yükselen muhafazakar ve ırkçı partilerin gücünün ne olacağını izleyeceğiz. Bunun ötesinde sürmekte olan İsrail- Hamas, Rusya- Ukrayna savaşları, ABD'de ve Rusya'da gerçekleşecek olan Başkanlık seçimleri de hem dünyadaki dengeleri hem de Türkiye ve AB'nin bölgelerinde nasıl konuşlanacaklarını belirleyecek.

2024'TE AVRUPA: YAKLAŞAN SEÇİMLER VE ARTAN POPÜLİZM

Prof. Dr. Çiğdem Üstün // EDAM, Genel Sekreter // Nişantaşı Üniversitesi Öğretim Üyesi

Avrupa'nın geleceğinin tartışıldığı Nisan 2021'de başlayıp Mayıs 2022'de sona eren Avrupa'nın Geleceği Konferansı (CoFE)'nda vatandaşlar iklim değişikliği ve çevre, sağlık, ekonomi, sosyal adalet ve istihdam, dünyada AB, değerler ve haklar, hukukun üstünlüğü, güvenlik, dijital dönüşüm, Avrupa demokrasisi, göç, eğitim, kültür, gençlik ve spor gibi temalar üzerinde Avrupa Birliği'ne yönelik beklentilerini ve isteklerini dile getirmişlerdi. Bu beklentiler ve isteklerin temel özelliği koruma ve korunma ile ilgili ortaya çıkmıştı: hem vatandaşların korunma isteği hem de değerlerin korunması. Bu beklentiler AB'nin 2024 yılı politikalarına da yansımaktır.

Parlamento seçimleri

2024 dünya üzerinde birçok yerde seçimlerin olacağı bir yıl. Avrupa Parlamentosu seçimleri de 6-9 Haziran 2024 tarihlerinde yapılacak. Avrupa genelinde yapılan seçimlerde popülist liderlerin söylemlerinin kabul görmesi, merkez sağ ve sol partiler tarafından benimsenmesi, kullanılması ve zaman içerisinde de popülist partilerin merkez partilerden daha çok oy alarak Avrupa ülkelerinin siyasetlerinde belirleyici rol almaya başlamalarını görüyoruz.

2022 Eylül'ünde İtalya'nın Kardeşleri Partisi'nin %64 katılım oranı olan İtalya genel seçimlerinde çoğunluğu kazanması ve Meloni'nin başbakan olması, Macaristan'da 2022 yılındaki genel seçimlerde Orban'ın bir kez daha kazanması ve ardından da Hollanda'da Wilders'in seçim zaferi Avrupa'daki artan sağ ve popülist söylemi göz ardı edilemeyecek bir gerçeklik olarak karşımıza çıkarttı. Almanya'da Baviera ve Hessen'de AfD'nin %4-%5 bandında oylarını artırmış olması Almanya özelinde de aşırı sağın yükselişi ile ilgili endişeleri katlamıştır. AB üye ülkeleri seçimlerinde Wilders'in, Orban'ın ve Meloni'nin zaferleri yanında Polonya'da Tusk'ın, İspanya'da Sanchez'in zaferleri de göz önüne alındığında değerler Avrupası'na inanan siyasi söylemin de

devam ettiğini görebiliyoruz. Bu atmosfer içinde 2024 yılında Avrupa Parlamentosu seçimleri için AB vatandaşları sandık başına gidecekler.

23-26 Mayıs 2019 tarihinde yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde %50'nin biraz üstünde katılım oranı görülmüş ve merkez sağ ve merkez sol grupların oyları artmazken liberal Pro-Avrupacı Renew Europe, Yeşiller ve Avrupa şüpheciliğinin sesi olarak da adlandırılan Kimlik ve Demokrasi gruplarının oylarındaki artış dikkat çekmişti. 2024 seçimleri ile ilgili yapılan projeksiyonlarda en büyük grupların sandalye kayıplarına rağmen EPP ve S&D olması beklenmekte iken Kimlik ve Demokrasi Grubu'nun sandalye sayısını EU Elect 93'e¹⁹, Politico 91'e²⁰ çıkartacağını öngörüyor. EU Elect'in öngörüsünde Renew Europe'un %22 oranında sandalye kaybedeceği tahmin ediliyor. Aynı öngörü Politico tarafından da yapılmakta. Aynı projeksiyonlar Yeşiller'in de sandalye sayılarında düşüş olacağını tahmin etmekteledir. Bu çerçeveden bakıldığında Avrupa şüphecisi grubun oylarını artıracığı, Avrupalı grubun ise oy kaybına uğrayacağı genel tahminler içerisindedir ve yıllar içerisinde Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde artan popülist dalganın Avrupa Parlamentosu seçimlerinde de görülmesi kimseye sürpriz olmayacak gibi durmaktadır.

Popülist siyasetçilerin alacakları oy oranları Avrupa Parlamentosu'nda çoğunluğu elde edecek kadar yükselmeyeceği ve merkez sağ ve sol grupların çoğunluğu elde tutacağı gerçeği, popülist söylemin görünür olmasını engellemeyecektir. Hem üye ülkelerde hem de Avrupa Birliği seviyesinde göç, güvenlik ve ekonomik zorluklar temelinde şekillenen siyasi söylemde popülizmin temel taşları olan elitizmden uzaklaşarak halka söz hakkı verilmesi, biz ve öteki kavramlarına verilen önem merkez sağ ve sol partileri de etkisi altına almaktadır. Bu sebeple 2024 yılında da Avrupa siyasetini en çok işgal edecek konuların göç, güvenlik ve ekonomi olmasını beklemek normal olacaktır.

AB Dönem Başkanlığı

Macaristan'ın 1 Temmuz 2024 itibari ile AB Dönem Başkanı olması 2023'te tartışılmaya başlandı. Haziran 2023'te Avrupa Parlamentosu bağlayıcı olmayan bir kararla Macaristan'ın demokratik gerilemesi sebebiyle Dönem Başkanlığını yürütecek olması ile ilgili endişelerini dile getirdi, hatta bazı parlamenterlerin Parlamento'nun Macaristan ile işbirliğini asgari düzeyde sınırlamak veya etkinliklerde Budapeşte yetkililerinin yanı sıra gazeteciler veya akademisyenler gibi muhaliflere platform sağlamakla tehdit ettikleri de görüldü²¹. Bu tartışmalar AB Konseyi Başkanı Charles Michel'in Avrupa Parlamentosu seçimlerine aday olarak gireceğini açıklaması ile yeniden

alevlendi. Michel'in seçilmesi halinde boşalacak olan koltuğa Orban'ın geçici olarak dahi oturacak olması AB içinde mutabakatı sağlamak gibi bir misyonu olan Konsey Başkanlığına büyük zarar vereceği ve bu durumu engellemek için Konsey'in ne gibi adımlar atabileceği tartışılmaya başlandı. Parlamento seçimlerine kadar bu tartışmalar daha da artacaktır. Orban'ın özellikle de İtalya'da Meloni, Hollanda'da Wilders gibi liderlerin de desteğini almaya çalışacağı, AB'nin elitist yaklaşımı ve halkın iradesinin engellenmeye çalışıldığını iddia ettiği popülist söylemlerle toplumdaki siyasi destek araması beklenebilir.

Dış ve Güvenlik Politikaları

AB'nin 2024 yılında Ukrayna'ya desteğini kesmesinin olasılığı düşüktür. Her ne kadar Orban ve Fico'nun Rusya yanlı tutumları tartışmalara yol açacak olsa da Ukrayna'ya siyasi desteğin müzakerelerin başlamasından sonra daha da hızla devam etmesini beklemek gereklidir. Ukrayna ile beraber Moldova'nın da müzakerelere başlaması ve Gürcistan'a verilen adaylık statüsü AB'yi Karadeniz'de daha da aktif bir aktör olmaya zorlayacak ve AB'nin bu bölgeye dış ve güvenlik politikaları kapsamında daha çok siyasi, ekonomik ve askeri destek vermesine sebep olacaktır. Elbette, bu Rusya ile daha fazla karşı karşıya gelmesine sebep olurken, Rusya karşısında tek bir sesle cevap vermesi için siyasi bir birliktelik göstermesi gerekliliğini de artıracaktır.

Ortadoğu'da ise İsrail - Filistin çatışmasında AB'nin 2024 yılı içinde etkin bir rol üstlenmesi beklenmemektedir. Bu konuda AB'nin 7 Ekim saldırılarından sonra ortaya koyduğu dağınık görüntünün ortadan kalkması ve AB'nin resmi duruşu olan iki devletli çözüm söyleminin devamı en olası beklentidir.

2015 yılından beri AB'nin dış ve güvenlik politikalarında çok önemli bir yer tutan göç konusu 2024 yılında da AB'nin 3. Ülkelerle ilişkilerinde önemli yer tutmaya devam edecektir. Fakat göç konusunda ise bir politika değişimi ve AB üye ülkelerinin ortak bir göç politikasında anlaşması muhtemel değildir.

Dijital Politikalar

Ön plana çıkması muhtemel alanlardan birisi ise AB'nin 2022 yılında yayınladığı DİJİTAL Stratejisi ve bu strateji belgesinin içinde bir öncelik olarak ele alınan dijital egemenlik ve stratejik otonomidir. AB'nin üstünde durduğu stratejik otonomi kavramı her alanda seçeneklerini artırıcı, başka aktörlere

bağımlı kalmayacağı ve daha küresel bir dünyada daha çok fırsat değerlendirmek istemesi olarak anlamlandırılmaya çalışılmakta ve dijital alandaki egemenlik kurma çabaları da yaratılmak istenen bu otonom AB'nin önemli bir parçası olarak düşünülmektedir.

Stratejik otonomi dendiğinde, dış politika ve güvenlik alanları aklımıza ilk gelen alanlar olsa da yaşadığımız yüzyılda dijital dünyada - altyapıdan platformlara kadar çok geniş bir alanda - dışarıya bağımlı olmamak AB için çok daha ulaşılabilir bir hedef olarak karşımıza çıkabilir. AB'nin her türlü arazına rağmen kendi içinde bir güvenlik topluluğu olduğunu yadsıyamayız. Teorik olarak üyelerin birbirlerine tehdit oluşturmadığı güvenli bir toplumun oluşturulması için en önemli faktör etkileşim ve iletişimin sağlanmasıdır. Günümüzde ise, bu etkileşim ve iletişim dijital alanda gerçekleşmektedir. AB'nin günümüze kadar oluşturduğu bu güvenli alanın korunması dijital alanı koruyabilmesi ile doğru orantılı olacaktır. Özellikle yukarıda bahsi geçen popülist söylem ve siyasetin Avrupa değerlerine zarar vermesinin önüne geçilmesi, dışarıdan oluşabilecek tehditlere karşı Avrupa toplumlarını koruyabilmesi için AB'nin manevra alanına sahip olması ve seçeneklerini çoğaltması gerekmektedir.

Elbette burada da popülist söylem ve siyasetin negatif etkisi ile AB tarafından yaratılmaya çalışılan dijital egemenlik daha korumacı, AB değerlerinden uzaklaşan ve güvenlik topluluğunu bozma potansiyeline sahip bir şekle bürünebilir. Bunu engellemek AB'nin değerleri de olan insan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün dünyada korunması için de gereklidir.

2024: DEZENFORMASYON, TEKNOLOJİ VE DEMOKRASİ

Ekin Balkan // EDAM, Analist

Dezenformasyon bir kavram olarak özellikle geçtiğimiz yıllarda giderek hem siyasi hem de sosyal tartışmaların merkezine oturan bir konu haline gelmiştir. Bu durumun arkasında yatan temel sebeplerden biri dezenformasyonun özellikle demokratik ülkelerde çeşitli siyasi ve ekonomik çıkarlar ve hedefler doğrultusunda hem iç hem de dış aktörler tarafından etkili bir şekilde kullanılabilen bir araca dönüşmüş olmasıdır. 2023 bu bağlamda, dezenformasyonla mücadele amaçlı regülasyonların geliştirilmesi ve türünün ilk örneği olan düzenlemelerin yürürlüğe girmesi bakımından önemli bir yıl olmuştur. 2024 ise, 2023'te dezenformasyon ile mücadeleye yönelik son yıllarda atılmış olan önemli adımların ve benimsenen yaklaşımların ne kadar etkili ve kapsamlı olduğunun küresel çapta sınanacağı bir yıl olacaktır. 2024 yılında beklenen gelişmeler arasında 3 kritik başlık öne çıkmaktadır. Bunlar ileri seviye teknolojiler, 2024 yılındaki seçimler ve büyük sosyal medya platformlarının özdenetim modelleri ile kamu müdahalesi arasındaki ilişkililerdir.

Yeni İleri Teknolojiler:

2024'te, geçtiğimiz yılda büyük bir ivme kazanmış olan yapay zeka başta olmak üzere çeşitli ileri teknolojilerin gelişimi ve kullanımının yaygınlaşması, dezenformasyon kampanyalarının etkisini artırma ve kapsamını büyük oranda genişletme potansiyeli barındırmaktadır. 2023'te oldukça popülerleşen ve insanların hayatına girerek kullanılmaya başlanan ve tek bir görevi yerine getirmek için tasarlanmış olan kısıtlı yapay zeka (Narrow AI) modellerinin aksine genel amaçlı çeşitli alanlarda kullanılabilen üretken yapay zeka (Generative AI) modellerinin hem geliştirilme hem de yayılma hızının ivme kazanması, bilgi manipülasyonu ve dezenformasyon amacıyla üretilen içeriklerin hem miktarını hem de inandırıcılığını arttırabilir. Bu duruma örnek olarak deepfakeler, ses manipülasyonu teknolojileri ve metin tabanlı ChatGPT ve benzeri üretken yapay zeka modelleri gösterilebilir. Sahte ve fabrikasyon içeriklerin inandırıcılığının artmasının yanısıra, doğal dil işleme (NLP) ile otomatik ve hızlı bir şekilde isabetli ve daha sofistike çevirilerin yapılabilmesi çeşitli aktörlerin ülkeler ve diller arası dezenformasyon yaymasını daha kolay ve etkili hale getirmektedir. Aynı zamanda doğal dil işleme ile birlikte yapay zeka teknolojilerinin hızlı bir şekilde bağlamsal analiz kapasitelerinin gelişmesi, çeşitli aktörlerin kendi anadilleri ve ülkeleri dışında

dezenformasyon yaymasını ve bilgi manipülasyonunu, mesajları ve içerikleri özelleştirmelerine her geçen gün daha fazla olanak tanımaktadır. Özellikle, çeşitli yapay zeka modellerinin bağlamsal analizin yanında bu analizlerden yola çıkarak bireylerin veya kurumların iletişim şekillerini ve tarzlarını taklit edebilmesi, devlet kurumlarının veya güvenilir kişi ve kuruluşların içeriklerine oldukça yakın içerikleri oluşturabilmeleri ve taklit edebilmelerine yol açabileceği anlamına gelmektedir.

Özet olarak, yukarıda üstünde durulan ileri teknolojilerin, spesifik olarak da yapay zeka teknolojilerinin kaydettiği hızlı gelişme göz önünde bulundurulduğunda, 2024'te dezenformasyon için barındırdığı başlıca iki risk olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi hem görsel hem de işitsel olarak deepfake'ler ve ses manipülasyonu ile yanıltıcı ve/veya tamamen fabrikasyon olan içeriklerin inandırıcılığının dramatik bir şekilde artması ve zarar verme amaçlı yayılan yanlışlığı kanıtlanabilir bilginin ayırt ve tespit edilmesinin daha güç hale gelmesinden dolayı, bu içeriklerle mücadele edilmesinin zorlaşmasıdır. İkinci ana risk ise bu teknolojilerin yaygınlaşması ve yayılmasının, etkili dezenformasyon operasyonları için gereken sermayeyi beşeri sermaye de dahil olmak üzere büyük oranda azaltmasıdır. Etkili bir dezenformasyon kampanyası için gerekli olan uzmanlığın ve maliyetin azalması sonucunda dezenformasyonun, daha önce önemli bir etki yaratma veya geniş kitlelere ulaşma kapasitesine sahip olmayan çeşitli iç ve dış aktörler tarafından daha kolay ve efektif bir şekilde yayılmasının önünü açmaktadır. Üstelik bağlamsal analiz ve taklit teknolojilerinin de etkisiyle diller arası dezenformasyonun daha etkili ve kolay hale gelmesi ile, yabancı aktörlerin başka ülkelerdeki demokratik süreçlere müdahale etmesi de daha mümkün ve kolay hale gelmektedir.

Her ne kadar ileri teknolojiler yukarıda bahsedildiği gibi yeni tehditler oluşturma ve halihazırda var olan riskleri büyütme potansiyeline sahip olsa da bu teknolojiler dezenformasyon bakımından tek boyutlu bir şekilde sadece olumsuz etkilere sahip bir gelişme olarak algılanmamalıdır. İleri teknolojiler, daha sofistike veri/içerik analizi, teyit etme sürecinin belli aşamalarını hızlandırma ve otomatikleştirme, diller arası çeviri ile teyit gibi dezenformasyonla mücadelede doğruluk kontrolü yapan kuruluşlara çeşitli avantajlar sağlamaktadırlar. Aynı zamanda bu teknolojiler, dezenformasyonun yayılma ve kitleleri yanıltma biçimleri ile ilgili anlayışımızı geliştirecek önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu sebeple 2024 yılında, halihazırda hız ve önem kazanmış olan yapay zeka teknolojilerinin regülasyonuna ve uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesine odaklanmış olan tartışmalarda, dezenformasyon boyutunun, teknolojilerin geliştirilmesinde ve piyasaya sürülmesinde dengeli bir yaklaşım benimsemenin ve bu teknolojilerin regülasyonunun dezenformasyonla mücadele için olan öneminin ayrıca vurgulanması ve öne çıkması beklenebilir.

Seçimlerin Yılı

2024 özelinde, yukarıda bahsedilmiş olan riskler ve tehditler daha da önem kazanmakta ve güncel sorunlar haline gelmektedir. Bunun sebebi ise, 2024'te 4 milyardan fazla insanın, yani dünyanın yarısından fazlasının yaşadığı ülkelerde genel seçimler düzenlenecek olmasıdır. ABD Başkanlık seçimleri, Avrupa Parlamento seçimleri, Hindistan, Pakistan, Tayvan ve Endonezya'daki seçimler küresel çapta etkiye sahip olacak seçimlerden birkaçıdır. Bu sebeple, dezenformasyon çok boyutlu etkileri bulunan ve çeşitli amaçlara ulaşmak için bir araç olarak kullanılsa da halihazırda dikkatleri en çok üzerine çeken siyasi boyutu ve özellikle seçimler üzerindeki etkisinin 2024'te de oldukça gündemde olacağını varsaymak mümkündür. Bu alanda, ilk bölümde bahsedilmiş olan ileri teknolojilerin yaygınlaşması ve gelişimi ile hem ülke içi hem de yabancı aktörlerin özellikle demokratik ülkelerdeki seçim sonuçları üzerinde önemli etkiler oluşturabilecek müdahalelerde bulunma ihtimali en büyük risklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, içinde bulunduğumuz bu yılda, 2016 yılında ABD seçimlerinde sosyal medya üzerinden yürütülen siyasi içerikli dezenformasyon kampanyalarına benzer gelişmelerin küresel olarak daha geniş çapta ve yeni teknolojilerin etkisiyle daha şiddetli bir şekilde gerçekleşmesi önemli bir risk olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

2024'te dezenformasyonun seçimlerle ilişkili siyasi etkileri ve sonuçları bakımından ikinci bir olası gelişme ise yukarıda incelenmiş olan seçmenlerin manipüle edilmesi veya gündemi değiştirmeye veya şekillendirmeye yönelik dezenformasyon kampanyalarının yanı sıra dezenformasyonun yayılmasının engellenememesi, doğruluk kontrollerinin yetersiz kalması ve güvenilir bilginin öne çıkarılmamasından kaynaklı olarak seçmenlerin güvenilir haber ve dezenformasyon arasında bir ayırım yapmasının giderek zorlaşmasıdır. Bu durumun direkt sonucu olarak demokrasiler için oldukça kritik olan bilgiye dayalı rasyonel bir tartışma zemininin kaybolması, toplumsal kutuplaşmanın büyük oranda artıp güvenilir kurum ve kuruluşlara olan güvenin azalması özellikle demokratik ülkeler için yapısal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarif edilmiş olan bu riskler ve yapısal sorunlara yönelik, geçtiğimiz yıllarda özellikle AB ve AB üyesi ülkeler çeşitli adımlar atmıştır. 2024 bu yeni geliştirilmiş ve benimsenmiş olan yaklaşım ve mekanizmaların etkinliğinin test edileceği önemli bir yıl olacaktır.

Özdenetimden Eş Düzenleme Modeline Geçiş ve Platformların Rolü

İleri teknolojilerin, seçimlerin, yüksek toplumsal kutuplaşmanın beraberinde getirdiği riskler ve oluşturduğu tehditler hem dezenformasyonla etkin bir mücadeleyi hem de ifade özgürlüğü gibi demokratik hak ve değerlere saygılı bir yaklaşımın benimsenmesini gerekli kılmaktadır. Bu

doğrultuda Avrupa Birliği 2018'den itibaren büyük sosyal medya platformlarının kendi platformlarında dezenformasyona yönelik geliştirdikleri politikaların yetersizliğinden ve bu özdenetim modellerinin denetlenmemesinden kaynaklanan sorunları gidermeye yönelik çeşitli adımlar atmaktadır. AB dezenformasyonla mücadelede sadece sosyal medya platformlarının inisiyatifine bırakılmış bir yaklaşımdan şeffaflığı ve hesap verebilirliği önceleyen kullanıcıları, araştırmacıları ve teyitçileri de sürece dahil eden Avrupa Komisyonu'nun da sosyal medya platformlarının yanında bir eş düzenleyici olarak konumlandığı bir modele geçmektedir. Bu hedef çerçevesinde ise iki ayrı düzenlemeden oluşan Dijital Hizmetler Yasası Paketi ile Twitter, Facebook, Youtube ve TikTok gibi platformlar Çok Büyük Online Platform (VLOP) olarak tanımlanmakta ve bu platformlar için dezenformasyonla mücadelede yeni yükümlülükler ve sorumluluklar getirilmektedir. Bu yeniliklere örnek olarak, platformlardaki reklamları etiketlemek, şeffaflığını arttırmak, etnik köken ve cinsel yönelimlere göre kitleleri hedeflemenin yasaklanması, içerik moderasyonundaki standartların yükseltilmesi, düzenli olarak alınan önlemler ve bu önlemlerin etkisi ile ilgili verileri paylaşmak, kullanıcıların, teyitçilerin ve araştırmacıların dezenformasyonla mücadele sürecine katılımını arttırmak gibi taahhütler ve düzenlemeler verilebilir. 2023'ün ikinci yarısından itibaren çeşitli düzenlemeleri yürürlüğe girmeye başlayan Dijital Hizmetler Yasası'nın 2024'teki performansı ve dezenformasyonla mücadeleye olan etkisi, yeni benimsenmiş olan eş düzenleme modeli için önemli bir sınav olacaktır. Bu modelin etkinliği ve sonuç verip vermemesi, dünyanın geri kalanında dezenformasyonla mücadelede bir model arayışında olan diğer ülkeler için önemli bir örnek olacaktır.

Bu hususta dikkat edilmesi gereken başka bir gelişme ise 2024 yılındaki seçimler ile birlikte, sosyal medya platformlarının, devlet otoritelerinin getirdiği düzenlemelere ve yükümlülüklere ne ölçüde uyduğu ve sorumluluklarını yerine getirdiği olacaktır. Genel bir trend olarak sosyal medya platformlarının 2023'te dezenformasyonla mücadelede oldukça önemli bir role sahip olan içerik moderasyonu ile ilgili önlemlerini gevşetmesi ve çoğu platformun bu alandaki çalışanlarını işten çıkartması 2024 için büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun geçtiğimiz Aralık ayında Elon Musk'ın Twitter'ına (X) yönelik, yeni Dijital Hizmetler Yasası'nın getirdiği yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğini denetlemek amaçlı bir soruşturma başlatması da, 2024 gibi oldukça istisnai bir senede, platformların özdenetim mekanizmalarını ve düzenlemelerini geliştirmesi ve genişletmesi gerekirken tam aksi yönde adım attıklarını göstermektedir. Bu sebeple 2024 yılında, sosyal medya platformlarının sorumluluklarını yerine getirmesi ve platformlarında dezenformasyonla mücadele etmek adına aldıkları önlemlerin etkinliği, bu yazıda bahsedilmiş olan bütün risk ve tehditlerin verebileceği zararların engellenmesi veya azaltılması açısından oldukça belirleyici olacaktır. Dolayısıyla, içinde bulunduğumuz yılda sosyal medya platformlarının dezenformasyonla mücadeledeki rolü ve sorumlulukları, üzerine düşülmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmakta ve 2024'te önemli bir tartışma konusu haline gelme ihtimaline sahiptir.

2024'TE BALKANLARA YENİ BİR BAKIŞ GEREKİYOR

Sine Özkaraşahin // EDAM, Analist

Geçtiğimiz haftalarda Avrupa Birliği (AB) Konsey Başkanı Charles Michel, coşkulu bir açıklama ile Ukrayna ve Moldova için müzakere sürecinin resmî olarak başlatıldığını duyurmuştur. Analize konu gelişme ile bağlantılı olarak Michel, konuşmasında Balkan ülkelerinin AB üyeliğine yeşil ışık yakan belirli ipuçları sunması, bölgede yeni bir 'Batılılaşma' ve demokratikleşme sinyalleri olarak yorumlanmıştır. Bahse konu çerçevede belki de en kritik açıklamalardan biri, Mart ayındaki Avrupa Konseyi raporunun Saraybosna'nın AB'nin gerektirdiği önkoşulların sağlanıp sağlanmadığına dair değerlendirmesi sonrası, Bosna Hersek'in üyelik sürecinin de başlatılacağını belirtmesi olmuştur. Ek olarak, Gürcistan'ın AB adaylık statüsünü kazanması ve 2024'ün ilk günlerinde Kosova vatandaşlarının Şengen Bölgesi'ne vizesiz seyahate hak kazanması, bölgede senelerdir filizlenip sönen AB rüzgarlarını yeniden alevlendirmiştir.

Ancak bölgede, özellikle Kosova, Bosna Hersek ve Sırbistan'da giderek güçlenen bazı problemler, bölgedeki istikrar ve demokratikleşmenin önüne geçmektedir. Sırbistan'da 17 Aralık seçimlerinden itibaren süregelen geniş çaplı, seçim sürecindeki düzensizliklerine dair protestolar, Kuzey Kosova'da de facto bir yönetim sistemi uygulayan Kosova özel güvenlik güçleri ile bölgedeki Sırp sığınmacıların arasında sık sık yinelenen çatışmalar, bölgedeki halkların yüksek tehdit algısı ve diyalog mekanizmalarının yetersizliği, Bosna Hersek'te ise Sırp siyasi entitesi Republika Srpska (RS) lideri Milorad Dodik'in Dayton Anlaşması'nı ihlal eden, bağımsız bir ordu kurma tehdidi ve giderek artan popülist söylem, Balkanlar'daki güvenlik durumunu giderek kırılganlaştıran trendlerdir.

Kosova'nın ulus devlet bütünlüğüne ve tanınırlığına dair süregelen anlaşmazlıklar ve Belgrad - Priştine arasındaki normalleşme sürecinin beklendiği ölçüde ilerleyememesi, bölgede olumlu bir konjonktürün önüne geçen diğer önemli faktörlerdir. 2024 yılı içerisinde yapılması öngörülen Kosova parlamento seçimleri de bölgenin geleceği ve AB yolculuğu için yakından takip edilmesi gereken bir belirleyendir.

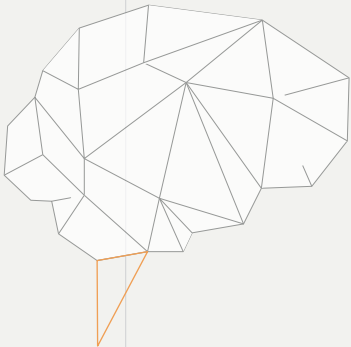
Öyle ki, EDAM 2023'e Bakış Raporu'nda öngörüldüğü üzere Balkanlar, geçtiğimiz yıl içerisinde pek çok sıcak çatışmaya sahne olmuş, bölgedeki gerilim zaman zaman endişe verici seviyelere ulaşmıştır.

Geçtiğimiz aylarda 2022 yılına benzer şekilde Priştine - Belgrad sınırında yeni çatışmaların yaşanması ve NATO Barış Gücü askerleri ile Sırpların Kosova'nın kuzeyinde karşı karşıya gelmeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası en büyük katliamlara sahne olan Balkanlar'da güvenliğin, mevcut konjonktürde kesin gözle bakılmaması gereken bir kavram olduğunu yeniden gözler önüne sermiştir. Bölgede giderek artan etnik ayrışmalar, Sırbistan'ın askeri-politik tutumu ve süregelen ekonomik kriz, Balkanlar'ı 2024 yılında da yakından izlenmesi gereken bir bölge olarak konumlandırmaktadır.

Bölgedeki güvenlik dengesinin giderek bozulmasında birkaç temel faktör önemli rol oynamaktadır. Bunlardan birincisi, Dayton Anlaşması'nın parametrelerinin, günümüz Balkanlar'ında giderek yetersiz kalmasıdır. 1995'te imzalanarak üç yıl süren Bosna Savaşı'nı bitiren Anlaşma'nın, aslında sürdürülebilir bir barış anlaşması yerine, dönemin gerekliliklerini yerine getirerek bölgede hızlı bir ateşkes sağlayacak bir döküman olarak görülmesi gerekiyor. Ancak sık sık parlayan çatışmaların da gösterdiği üzere, çatışmaları 'dondurarak' ve süregelen etnik çatışmaların üzerine inşa edilen anlaşmanın pek çok zayıflığı da mevcut. Bunlardan en önemlileri, anlaşmanın merkezi Bosna Hersek hükümeti yerine etnik yönetim sistemini güçlendirmesi, sürdürülebilir ekonomik kalkınma veya kaynakların gruplar arasında adil dağılımı sağlayacak bir zemin sağlayamaması ve çok boyutlu, etnik kökenli bir çatışmaya yerel çözümlerle yaklaşmak yerine, bölgedeki etnik kırılımlara karşı kör, toplumların ihtiyaçlarına cevap vermeyen bir 'tepeden inme' çözüm sunma çabası olmuştur.

2024 yılında, giderek kırılganlaşan Balkanlar'a farklı bir lensten bakmak, gerek bölgedeki devletlerin, gerekse Batı İttifakı'nın güvenliği için stratejik önem taşımaktadır. Analize konu bakışın, hem paydaşlar arasında sağlıklı bir diyalogun zeminini hazırlaması, hem de bölgede sürdürülebilir bir barışın sağlanması için Dayton Anlaşması'nın zayıflıklarına yeni bir alternatif sunması kritik bir öncelik haline gelmiştir.

Balkanlar'a yeni bir yaklaşım, bölgedeki tansiyonu düşürmenin yanı sıra, Bosna Hersek'in AB üyeliği müzakerelerinin gidişatı için de büyük önem taşımaktadır. Nitekim halihazırda pek çok farklı ekonomik-güvenlik kaygısıyla mücadele eden Avrupa Birliği'nin, Saraybosna'nın üyeliğinin tamamlanmasından önce barışın zeminini oluşturması ve ülkede giderek artan yolsuzluk seviyesi ile sık sık patlak veren etnik-politik ayrışmaların önüne geçilmesi elzem. Ayrıca, AB üyeliği için gerekli olan refah ve kalkınma seviyesi de güvenlik ve barışın sağlanması ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla bölgenin önümüzdeki dönemde yeni bir çekişme dinamiği yerine AB'ye politik ve ekonomik entegrasyonu, demokratikleşme süreci ile uzlaşmaya öncelik veren bir anlaşmaya ihtiyacı olduğunu söylemek mümkündür.

Bu yol haritasında, siyasi güç ve maddi kaynakların etnik yönetim modellerine kıyasla, denetime tabii ve demokratik değerlere dayalı Bosna Hersek merkezi hükümetine devredilmesi elzem. Ülkelere tanınan şartların ve uluslararası hakların da, bölgedeki barışın istikrarına ve uzlaşmaya bağlanması bir başka olası revizyon. Bu çerçevede hem Washington'un, hem de AB'nin bölgedeki devletlerle ilişkisini bu ön koşullara bağlaması elzemdir.

Bölgedeki istikrarı ve barışı desteklemenin yanı sıra, AB ve Batı İttifakı'nın bir diğer önceliği Balkan ülkelerinin Rusya'ya olan ekonomik, askeri ve enerji bağımlılıklarını azaltmaları hususunda destek sağlamak olmalıdır. Askeri çerçevede ise, açık kaynaklı istihbarat verileri, Rusya'nın yanı sıra Çin ve İran'ın da bölgede pazar payını günden güne artırdıklarını göstermektedir. Özellikle son birkaç senedir Rus silahlarına yönelik ilgisinin yanı sıra Pekin ve Tahran askeri çözümlerine de giderek daha fazla ilgi duyan Sırbistan, Batı'nın stratejik rakiplerinin bölgenin savunma pazarındaki payı çerçevesinde 2024 yılında da yakından takip edilmesi gereken bir ülkedir. Analize konu durum, bölgede giderek tırmanan tehdit algısı ile Sırp hükümetinin güncel politikaları tutumu ile birleştiğinde oldukça tehlikeli bir formüle işaret etmektedir.

Analize konu bölgede Rusya'ya ilişkin bir diğer önemli tehdit ise, dezenformasyon çalışmalarıdır. Batı İttifakı'nın bölgedeki imajını zedelemek amacıyla geçtiğimiz dönemde Balkanlar'daki dezenformasyon çalışmalarını giderek yoğunlaştıran Kremlin'in, özellikle AB sürecine giren bölgede kamuoyunu Batı'nın aleyhine etkilemek için söz konusu çabalarını artıracığı öngörülmektedir. Daha önce Ukrayna işgali öncesinde de kamuoyu algısına yönelik geniş ölçekli dezenformasyon çalışmaları yapan Kremlin'in 2021, 2022 ve 2023 yıllarında Balkanlar'da bölgesel istikrarsızlığı körükleyen pek çok siber saldırıda bulunmuştur. Bahsedilen trende dair en önemli örnekler, 2021 yılında Kuzey Makedonya'nın devlet kurumlarına yönelik geniş çaplı siber saldırılar ile 2022 yılında yine Kuzey Makedonya'da etnik-politik gerilimleri körükleyen, dezenformasyona dayalı Rus destekli sosyal medya kampanyaları görülmüştür. Ancak bu örnekler arasında Rusya'nın bölgede Batı karşıtı dezenformasyon çalışmalarının en güncel örneği geçtiğimiz yıl içerisinde Sırbistan'da yaşanmıştır. Rusya destekli hacker gruplarının, Belgrad'ın NATO ve AB ile ilişkilerini zayıflatmayı amaçlayan dezenformasyona dayalı siber saldırıları olmuştur.

Dolayısıyla bölgedeki ülkelerde enformasyon ortamının güvenliğini sağlayacak mekanizmaların yaratılması elzemdir. Aynı şekilde, kamuoyunu doğru bilgilendirmeye yönelik çalışmaların yapılması, Rusya'nın Balkanlardaki enformasyon harbini ve etki alanını genişletmeye yönelik çabalarının önüne geçilmesini kolaylaştıracaktır.

Son olarak, 2024'te Batı'nın Balkanlar'da yakından takip etmesi gereken bir diğer trend ise, Rusya'nın yanı sıra halihazırda İran ve Çin'i de içeren silah satışlarıdır. Bölgedeki tehdit algısından faydalanan Batı karşıtı ülkeler bölgedeki devletler arasındaki silahlanma yarışını giderek körüklemektedir. Sırbistan ve Çin arasında geçtiğimiz aylarda imzalanan serbest ticaret anlaşmasına ek olarak Pekin'in Sırp silah pazarındaki payının giderek genişlemesi ve derinleşmesi, söz konusu çerçevedeki bir diğer önemli örnektir. Balkanlarda SİHA segmentindeki satışlarıyla öne çıkan İran da, benzer şekilde, bölgedeki silah açlığından beslenmektedir. Dolayısıyla Balkanlar, siyasi çerçevenin yanı sıra, askeri-stratejik anlamda da Batı karşıtı blok ile Batı'nın karşılaştığı bir güç arenası haline gelmiştir. Önümüzdeki dönemde Batı'nın bölgedeki stratejik ajandasında, analize konu veçhedeki güç dengesinin yakından takip edilmesi büyük öneme sahiptir.

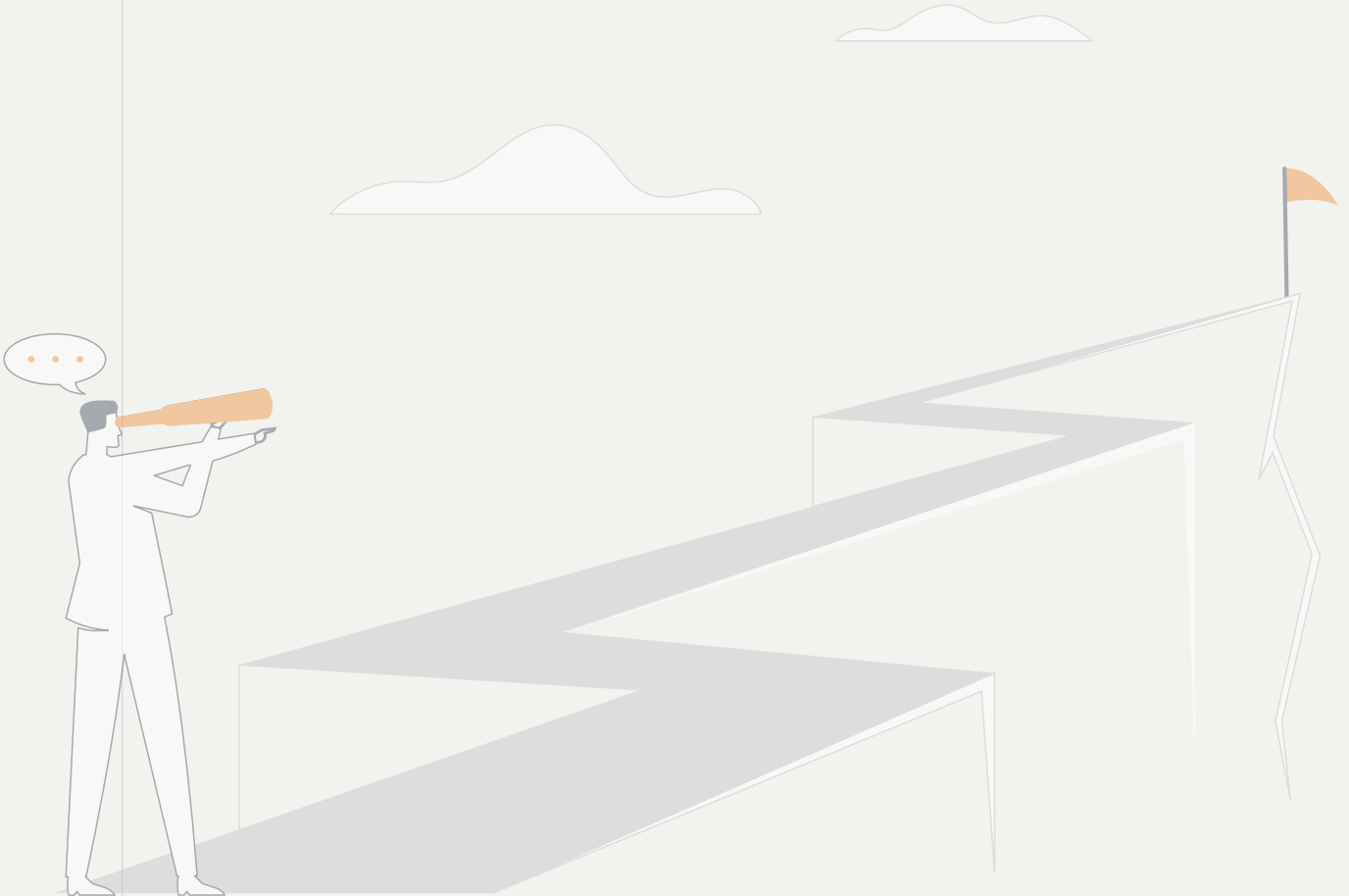
Türkiye'nin Rolü

AB'nin yanı sıra, bölge ülkeleri ile tarihi-kültürel bağları ile Balkanlar'da öne çıkan bir başka önemli aktör ve olası arabulucu ise Türkiye'dir. 2023 itibariyle bölgedeki en büyük ticaret hacimlerinden birine sahip olan Ankara, özellikle Arnavutluk ve Bosna Hersek'te önemli altyapı projelerine de imza atmıştır. Ticaret ve sürdürülebilir kalkınma çalışmalarının yanı sıra Türkiye'nin bölgedeki politikasında öne çıkan diğer kritik unsurlar ise Ankara'nın yerli barış mekanizmalarına verdiği önem ve diplomatik kanallarının çeşitliliğidir. Bölgedeki bütün devletler ile görüşebilen Ankara'nın aynı zamanda Sırbistan - Kosova - Bosna Hersek arasında üçlü diyalog mekanizmaları aracılığıyla üstlendiği arabuluculuk rolü de önemli bir diplomatik değer olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede Ankara - Belgrad arasında son yıllarda ivme kazanan olumlu ilişkiler, Türkiye'yi bölgedeki çeşitli etnik ve politik gerilimlerin çözümüne katma değer sağlayabilecek bir aktör olarak konumlandırmaktadır. Bahse konu kanalın, zaman zaman bölgedeki gerilimin tırmanmasına sebep olan adımlar atan Sırp hükümeti ile AB arasında sağlıklı bir diyalog kurulmasını kolaylaştırması da mümkündür.

Sırbistan'ın yanı sıra özellikle Arnavutluk ve Bosna Hersek başta olmak üzere bölgedeki devletlerin büyük çoğunluğu tarihsel kültürel-dini ilişkilere sahip Ankara, önümüzdeki dönemde (özellikle bölgedeki ülkelerin pek çoğu AB ve NATO üyeliği hedefiyle bir yolculuğa çıkmışken) Batı'nın bölgedeki barış ve demokratikleşme ajandası için kritik bir destek sağlayabilecek konumdadır.

Analize konu konjonktürde Batı ittifakı bu potansiyeli göz ardı etmemeli, söz konusu jeopolitik gerçekliği bir tehdit olarak algılamamalıdır. Hatta aksine hem Washington, hem de Avrupa Birliği, giderek kırılganlaşan, gerilimin günden güne tırmandığı bölgede, Balkan ülkeleri ile onyıllar içerisinde inşa edilmiş bir güven zeminine sahip Türkiye'nin, analize konu coğrafyada kendisi için bir risk unsuru olmanın aksine, kolaylaştırıcı bir köprü görevi gördüğünü fark etmelidir. Bahse konu trend, askeri çerçevede de geçerlidir. Bölgede giderek yaygınlaşan Çin, Rus ve İran sistemlerine karşılık bir dengeleyici unsur sağlayan Türk SİHA'ları ve zırhlı araçlar, Batı'nın, özellikle NATO ittifakının bölgedeki varlığı için önemli bir varlık haline gelmiştir.

Dolayısıyla 2024 yılından itibaren Balkanlar, Türkiye ile AB'nin birbirine meydan okuduğu bir bölge olmaktan çıkarak, yerli paydaşlarla sürekli diyaloga dayanan, yerli mekanizmaları öncelikleyen ikili işbirliklerinin filizlenebileceği bir coğrafya haline gelmelidir. Nitekim, özellikle sürdürülebilir kalkınma ve istikrarlı bir barışın sağlanması hususunda Ankara'nın bölgedeki mevcut bağları ve süregelen projeleri, Türkiye'yi AB'nin bölgedeki hedeflerinin sağlanması açısından önemli bir ortak haline getirmektedir. Balkanlar'ın demokratikleşme sürecinde Brüksel ve Ankara arasında verimli bir işbirliğin sağlanabilmesi hem bölgedeki barış ve istikrarı hem de Balkanlar'ın gelecek yol haritası için kritiktir.

MAKRO GÖRÜNÜM: 2024 BAŞLADIĞI GİBİ (OLUMLU) BİTER Mİ?

Murat Üçer // Ekonomist // TurkeyData Monitor

2023, biraz da tahmin edildiği gibi, jeopolitik başlıkların ve bölgesel sıcak savaşların, küresel ekonomide dönüşümün, çip ve teknoloji savaşlarının, küresel ısınmanın²² ve tabii yapay zekâ ve teknolojinin gündemi domine ettiği; genelinde hiç de iç açıcı olmayan bir yıl oldu. Diğer bir deyişle geçen seneki yazımızda değindiğimiz “poli-krizler”, “perma-krizler” ve “mega-tehditler” dünyasında olduğumuz da bu şekilde teyit edildi. O yazının başlığına taşıdığımız “kronik belirsizlik” hali önümüzdeki dönemde de bizimle olmaya devam edecek; “artık Kansas’ta değiliz!”, belirsizliklerden yakınmak yerine belki “dirençli olmaya” (resilience’a) odaklanmak daha akıllıca²³ ...

Öte yandan makro açıdan, başlangıcına kıyasla 2023 yılı oldukça olumlu sonuçlandı denebilir. Hatırlanacak olursa geçen seneki yazımızda değindiğimiz ana konuların ve risklerin başında dünya ekonomisinin --özellikle de ABD ekonomisinin-- bir resesyon yaşayıp yaşamayacağı geliyordu. Korkulan olmadı, en azından şu ana kadar. Dünya ekonomisi aksine genelinde görece dirençli bir görümüm sergiledi. Örneğin, son yayınlanan JP Morgan Küresel Bileşik PMI verileri uzun vadeli ortalamalarının altında olsa da küresel ekonomik aktivitede mütevazı bir büyümeye işaret ediyor.

ABD tarafında ise istihdam piyasası güçlü seyrederken, enflasyon düşmeye devam etti. Bu anlamda, 2024 başı itibarıyla “yumuşak iniş” senaryosu hemen herkesin baz senaryosu haline geldi demek yanlış olmaz. Oysa 2021-22’de enflasyonun daha kalıcı olduğunu iddia eden ve o dönem haklı çıkan kamp, 2023’te resesyon olmadan/istihdam piyasası çok zayıflamadan enflasyon hedefe yaklaşmaz diyordu²⁴. En azından ABD iktisat tarihi/geçmiş resesyon deneyimleri bunu söylüyordu. Ancak şu an itibarıyla piyasa oyuncularının ifadesiyle “kusursuz dezenflasyon” (immaculate disinflation) - yani pek de maliyetli olmayan bir dezenflasyon -- gerçekleşiyor gibi²⁵.

Geçen seneki yazıda değindiğimiz diğer üç risk başlığını ise Ukrayna-Rusya savaşı - ve daha genelinde jeopolitik ortam; Çin ekonomisinin dönüşüm sancıları ve finansal piyasalarda olası derin çalkantılar veya sistemik finansal istikrarsızlık. Bunlara beklenmedik şekilde yeni bir savaş, malum

22 “See How 2023 Shattered Records to Become the Hottest Year”, New York Times, 9 Ocak 2024.

23 “The Myth of the Unprecedented”, 21 Aralık 2023, Stephen Roche, Project Syndicate.

24 Örneğin, “Former Treasury Secretary Larry Summers says chance of recession next year is substantial”, CNNBusiness, 20 Ekim 2022.

25 Normalde dezenflasyon için emek piyasasının soğuması, işsizliğin gözle görülür şekilde yükselmesi, buna bağlı olarak ücret baskılarının azalması beklenir. Emek piyasalarında çok ciddi bir soğuma olmadan dezenflasyon olması ise, meseleye basit Makroekonomi 101 penceresinden bakarsak, dezenflasyonun ağırlıklı olarak arz tarafının iyileşmesinden (iktisatçıların tabiriyle “pozitif arz şoku”ndan) kaynaklandığı anlamına gelir. Meseleye bu açıdan bakıldığında baştan beri enflasyonun daha çok arz tarafındaki sorunlardan kaynaklandığını iddia eden “geçici” enflasyon kampının gecikmeli de olsa bir ölçüde haklı çıktığı da söylenebilir.

halen devam eden İsrail-Hamas çatışması eklendi. Ancak bu savaşlar elbette korkunç bir insani trajedi olmakla birlikte, daha önceki tecrübelerin aksine (örn. 1973 Yom Kippur Savaşı ve akabinde gelen petrol şoku) şu ana kadar gerek risk iştahını gerek büyüme görünümünü, gerekse emtia fiyatlarını çok da negatif etkilemedi - tabii şimdilik ve savaşın yayılmayacağı varsayımı altında²⁶.

Çin ekonomisi ise 2023 boyunca bocalasa da piyasalarda Çin odaklı bir sarsıntı yaşanmadı. Benzer şekilde geçen sene başlarında ABD (ve sonra Avrupa) bankacılık sisteminde yaşanan sorunlar gözlemcileri ve politika yapımcıları korkuttu ama, bu sorunlar sistemik bir boyuta ulaşmadı. Başka bir ifade ile dünya ekonomisi görece yüksek faiz ortamına 2023'te beklenenden daha iyi uyum gösterdi.

Peki 2024 için --yine makro taraftan bakacak olursak-- neler söylenebilir? 2024'ün yakından izlenmesi gereken konuları, risk başlıkları neler? Açıkçası konular pek değişmedi; yukarıda değindiğimiz hususlar 2024'te de bizi meşgul etmeye devam edecek. Özellikle ABD tarafında enflasyon katılık gösterebilir ve/veya negatif şoklar dolayısıyla tekrar hedeften uzaklaşma eğilimi gösterebilir. Konuyu çok yakından takip eden gözlemcilerin tabiriyle dezenflasyon yolculuğunda "son mil (last mile)" --yani %2'lik hedefe varıp orda kalındığına emin olunması süreci-- zorlu geçebilir²⁷. Bu bağlamda merkez bankaları tarafından bir sürpriz gelip gelmeyeceğini de izlemek gerekiyor. Olumlu enflasyon görünümüne bağlı olarak ve son dönem Fed'den gelen güvercin mesajlar doğrultusunda, piyasalar 2024'e çok olumlu bir hava ile girdi. Bunun ana sebebi, yıl içinde-genel beklenti olarak Mart'ta başlayacağı öngörülen- Fed'den 5-6 faiz indiriminin fiyatlanması. Fed üyeleri ise en son Aralık tahminlerinde faiz indirimlerini 3'le sınırlı bıraktı. Eğer piyasaların bu beklentileri gerçekleşmezse, finansal oynaklık artabilir. Amerikan 10-yıllık faizin %5'i geçtiği Ekim ayını hatırlayalım. Olasılık çok yüksek değil belki ama, bu tekrar etmez diyemiyoruz.

Her halükârda finansal istikrar meselesi tekrar gündemimize oturabilir - ki 2024'ün başka bir yakından izlenmesi gereken konusu da bu. Malum küresel ekonomide borç yükü çok fazla²⁸. Bu borçlu dünyanın öyle veya böyle artık daha yüksek seyretmesi beklenen faizlere nasıl bir uyum göstereceği hala belirsiz. Şu ana kadar kıyamet kopmaması bundan sonrası için kopmayacağı anlamına gelmiyor. Örneğin birçok gözlemciye göre ABD'de ticari gayrimenkul piyasası yakından izlenmesi gereken piyasaların başında geliyor.

Çin tarafında yakın zamanda büyük bir finansal kriz ihtimali belki çok yüksek değil ama büyüme dinamikleri endişe kaynağı olmaya devam ediyor²⁹. Resmi otoriteler %5 hedeflemeye devam

26 "Blinken Warns Israel-Hamas War Could 'Easily Metastasize'", Bloomberg, 7 Ocak 2024.

27 "Three trends to watch in the long-term macro landscape", OMFIF, 9 Ocak, 2024.

28 "What is 'global debt' - and how high is it now?", World Economic Forum, Aralık 2023.

29 Bu bağlamda Çin'in (genelde düşük gelirli ülkelerin milli gelirini dolar cinsinden daha yüksek gösteren) Satın Alma Gücü Paritesi kuru ile dünya ekonomisinin yaklaşık %20'sini, büyümesinin ise yaklaşık üçte-birini oluşturduğunu hatırlatmakta fayda olabilir.

ederken, genelde tahminler Çin'de büyümenin bu sene %4'lere, sonrasında %3'lere yavaşlayacağı şeklinde. Bilindiği gibi Çin emlak sektöründe kriz, aşırı borçluluk, nüfusun yaşlanması, devletin ekonomide artan özel sektörü bir anlamda boğan rolü ve tedarik zincirlerinin Çin'den görece çıkışı gibi ekonomiyi negatif etkilemeye devam edecek birçok yapısal sorunla karşı karşıya. Başkan Xi, Çin'in dünyanın hakim ekonomisi olarak ABD'yi geride bırakmasını hedefliyor. Oysa nominal olarak Çin'in GSYH'si, 2021'deki %76 seviyesinden şu anda ABD GSYH'sinin %66'sına düşmüş durumda. Burada bir paradoks da var: Agresif teşvikler yuanyı zayıflatıp Çin'in dolar cinsinden daha da küçülmesine sebep olabilir³⁰. Kısaca Çin iktisadi gelişme açısından bir nevi tuzakta ve bocalıyor; 2024 veya sonrasında büyümede sert bir yavaşlama, hatırı sayılır bir olasılık.

Son olarak, direk uzmanlığımız olmasa da jeopolitik risklerin küresel ekonomiyi negatif etkileme olasılığı azımsanmayacak boyutta. Dünya ekonomisi jeopolitik riskleri unuttuğu, ekonominin öne çıktığı, küreselleşmenin hâkim paradigma ve tek anlatı (narrative) haline geldiği tek hegemonlu, tek ekonomi modelli bir noktadan (1989-2008), son 15 yılda çok farklı bir noktaya geldi. Popülizm/polarizasyon tekrar yükseliyor, dünya malum artık çok kutuplu bir dünya³¹. Küreselleşme ciddi şekilde sorgulanıyor, "jeo-ekonomik fragmentasyon" önemli bir risk olarak seslendiriliyor³². Bu dünya kazaya, çatışmaya açık; ekonomik görünümü her an bozabilecek kırılgan bir dünya, bunu kayda geçmekte fayda var³³.

Türkiye tarafında ise 2023 tamamen iki farklı yarıya bölünmüş bir yıl oldu. Yıl malum deprem felaketi ile başladı, suni bir şekilde kuru ve faizi baskılamaya çalışan sürdürülemez politikalarla --ama genişleyici politikalarla ve büyüyerek-- Mayıs seçimlerine girildi. Seçim sonuçlarından sonra ekonomik gidişata dair "eyvah" dedik, çünkü başlangıçta işaretler bu sürdürülemez politikaların devam edeceği yönündeydi. Ancak beklenmedik şekilde bir nevi U dönüşü yaşadık. 2018'de görevi Sn. Berat Albayrak'a devrederek 11 yıllık bir süreden sonra sahneden çekilen Sn. Mehmet Şimşek yeniden göreve çağırıldı. TCMB tarafında bazı liyakatli atamaların da verdiği ivmeyle, para politikası daha "ortodoks" tabir edilebilecek bir yöne evrildi, kredi büyümesi sınırlandı, maliye politikasına ayar yapıldı, o zamana kadar övülen KKM'nin büyük risk teşkil ettiği kabul edildi ve KKM'yi eritmeye yönelik politikalar devreye sokuldu vs.

Yılsonuna doğru bu politikaların olumlu sonuçları alınmaya başlanmıştı. Örneğin Mayıs sonu 100 milyar doların altına düşen rezervler 140 milyar dolar düzeylerine yükselmişti; seçim sonrası 700'lere çıkan

30 "Top 10 Trends for 2024", Ruchir Sharma, Financial Times, 4 Ocak, 2024. Yine Makro 101 penceresinden bakacak olursak, Çin'in sorunu bilindiği gibi "büyüme modeli". Çin'in bir yandan arz tarafından verimliliği artırması gerekiyor, öte yandan talebi - inşaat, mahalli hükümet harcamaları ve dış talepten, tüketime doğru - "dengelemesi" gerekiyor. Çin'in teknolojiye büyük hamleler yaptığı kesin ama bu ekonominin geneline yayılan bir "toplam faktör verimliliği" artışına henüz dönüşebilmiş değil.

31 Siyasi açıdan 2024'ün -başta hayati önemdeki Kasım 2024 ABD seçimleri olmak üzere-- seçimlerle dolu bir yıl olduğunu hatırlatalım.

32 Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism, IMF, 15 Ocak, 2023.

33 Örneğin yeni bir Bloomberg çalışmasına göre, Taiwan üzerinden çıkacak bir çatışmanın küresel ekonomiye maliyeti 10 trilyon doları (yaklaşık dünya milli gelirinin %10'unu bulabilir); "Xi, Biden and the \$10 Trillion Cost of War Over Taiwan", Bloomberg, 9 Ocak 2024.

ülke risk primi (CDS) bu yazı yayına hazırlanırken 300'ler civarında seyrediyordu. Son dönem ülkeye finansal yatırımcı ilgisi de oldukça artmaya başladı. Şimdi soru bu U dönüşünün ne kadar süreceği ve orta-vadede Türkiye için ne anlama geldiği. Bu soruların cevapları kolay değil, kurumsal erozyonun geldiği noktada önümüzü görmek neredeyse imkânsız.

Ancak şunu söylemek belki mümkün: kısa vadede artık kur krizi, bankacılık krizi, ödemeler dengesi krizi beklentileri -ki 2018'den beri bu şekilde yaşıyorduk-- en olası senaryo olmaktan çıktı; jeopolitik sorunları, siyaseti ve "bilinmeyen bilinmeyenleri" (veya Kara Kuğu'ları) bir kenara bırakacak olursak, şimdi önümüzde iki temel makro risk var gibi. Birincisi enflasyonun "katılaşması", ikincisi ise Ankara'nın "stratejisinin" bir noktada gerek siyasi gerek ekonomik sebeplerden dolayı yoldan çıkması. Bunlar önümüzdeki 3-5 ayda olmasa da sonrasında izlenmesi gereken en temel makro riskler diye düşünüyoruz.

Enflasyonun katılaşması ciddi ihtimal çünkü bizim kanaatimiz fiyatlamaya hareketleri sanıldandan çok daha fazla bozuldu, enflasyon çapasını kaybetti. Bu yıllık enflasyonda baz etkili düşüşlerin ötesinde "aylık" enflasyonun ne kadar gerileyeceği konusunda büyük belirsizlik kaynağı. Bu açıdan örneğin yıllıklandırılmış enflasyonun --mesela 2024'ün ikinci yarısında-- %30-40'larda tıkanması ciddi olasılık.

İkinci risk Ankara'nın "stratejisi" derken, görebildiğimiz kadarıyla Sn. Şimşek ve ekibi bir müddet daha ekonomiyi pek büyütmeden ve reel kurda makul bir değerlenmeyi kabul ederek, ancak cari açık/rezerv pozisyonunu da fazla bozmadan yönetmeyi amaçlıyor. Bu esnada da olabildiğince portföy yatırımcısı çekerek cari açığın finansmanı hedefleniyor. Bu strateji hem ekonomik hem siyasi açıdan çok riskli tabii. Bir noktada büyümenin zayıflığı veya kurda değerlenme Sarayı kızdırabilir, öte yandan gelen yabancı para -eğer gelirse- çıkmaya karar verebilir veya dış açık fazla büyüyerek rezervleri baskılayabilir.

2024'ün tamamını düşündüğümüzde bu risklerin görece yönetilebildiği bir "baz" senaryo dışında, iki ekstrem "kuyruk" senaryoyu da düşünmek lazım. İyi senaryoda yerel seçimler sonrası şu anki ekonomi takımı daha geniş yetkilerle donatılır. Daha kapsamlı ve kararlı, gerçek anlamda bir istikrar programı başlar. Alternatif kötü senaryoda yukarıda değindiğimiz makro riskler --veya ekonomi dışı riskler-- gerçekleşir ve tekrar başa veya işkence odasına geri döneriz. Yakın tarih bu ikincisinin örnekleriyle dolu olduğundan 2024'ün rahat bir yıl olacağını söylemek pek kolay değil ama umutlu olalım, umut fakirin ekmeğidir ne de olsa...

2024 SAVUNMA TEKNOLOJİLERİ TRENDLERİ: ÖNE ÇIKANLAR

Dr. Can Kasapoğlu // EDAM, Güvenlik ve Savunma Araştırmaları Direktörü

1. Ukrayna Silahlı Kuvvetleri Human-out-of-the-Loop Sistem Kullanımı

2023 yılında yakından takip ettiğimiz ve 2024 yılında da radarımızda olmaya devam edecek birinci trend, Rusya - Ukrayna Savaşı'nda robotik harp teknolojilerinin giderek yaygınlaşan kullanımınıdır. Burada değerlendirmeye konu trendin sadece yaygınlığı değil, askeri-teknolojik nitelikleri de önem arz etmektedir. Söz konusu kategoride birinci, ve oldukça kıymetli bir örnek, Ukrayna yapımı Saker silahlı insansız hava aracının (SİHA) tamamen human-out-of-the-loop kullanımına ilişkin haberlerdir. Hatırlanacağı üzere, benzer iddialar, daha önce 2020 yılında Birleşmiş Milletler raporlarına da yansımaya değer şekilde, STM'nin çözümlerine atfedilmişti. Ancak daha sonra Türk savunma sanayiinden yapılan açıklamalar, ilgili sistemlerin (Alpagu ve Kargu gezici mühimmat (loitering munitions) / kamikaze dronları) human-out-of-the-loop kullanımının olmadığını ortaya koymuştu.

Saker SİHA örneğinde, bahse konu iddialar hem üretici firma, hem de Ukrayna Silahlı Kuvvetleri tarafından doğrulanmıştır. Yine firmanın açıklamalarından, bahse konu sistemin halihazırda 64 farklı hedefi içeren bir tespit taraması ve silah sistem teşhisi yapabildiğini biliyoruz. Bu sayı, dronun makine öğrenimi özellikleri sayesinde önümüzdeki dönemde artacak. Aynı zamanda, Saker Scout, Delta veri tabanına bağlı. Dolayısıyla ağ merkezli ve veri merkezli harp kapsamında harekât icra ediyor olması da kritik bir husus. Zira, Saker Scout'un hedef tespit algoritması, sadece SİHA'nın angajmanını kapsamıyor, Delta veri tabanına bağlı tüm askeri yeteneklere teşmil edilebiliyor. Özetle, yalnızca human-out-of-the-loop bir taarruzi kabiliyetten değil, geleceğin "internet of military things" ve "data-centric warfare" konseptlerinin bir start-up çözümü üzerinden hayata geçirilmesinden söz etmekteyiz.

2. Asimetrik Tehditler Artıyor: Düşük Maliyetli Robotik Sistemlerin Geleceği

2023-2024 yılında önemli savunma teknolojileri ve küresel güvenlik trendlerine dair bir diğer kritik husus, düşük maliyetli robotik sistemlerin geleceği.

İran menşeli gezici mühimmatın (Şahid-131, Şahid-136 ve nihayet Şahid 238 ailesi) Ukrayna harp sahasında gösterdiği değişim dikkat çekicidir. Çok basit ve ucuz çözümler olarak başlayan yolculuğunda bugün artık radar izini azaltacak materyal ile kaplanmış, turbojet motorlu, harp başlığı daha da geliştirilmiş (elektrik altyapısını vururken farklı bir harp başlığı seçeneği de kullanabilen), hatta elektronik harp tedbirlerine karşı daha mukavim sistemlerden söz etmekteyiz.

Ukrayna her ay 10,000 dron kaybediyor, çoğunluğu da FPV ve mini, döner-kanatlı drone'lar ile gezici mühimmat. Ukrayna savunma sanayii ve teknolojik-endüstriyel kapasitesi, ciddi bir dron üretim programı altında ülkenin kayıplarını kapatarak, özellikle mini-dron segmentinde daha fazla sistem piyasaya sürmekte.

Söz konusu robotik sistemler, bugün artık topçu ileri gözetleyici görevlerinden, muharebe hasar kıymetlendirmesine ve düşmanın kritik altyapı tesislerinin vurulmasına kadar pek çok görevde kullanılmakta. Tabii bu trend sadece hava platformları ile sınırlı değil. 2023 yılında Karadeniz'de ciddi başarılar elde etmiş silahlı insansız deniz araçları / su üstü platformları (SİDA) da bulunmakta. Rusya - Ukrayna Savaşı süresince Rus Karadeniz filosunun %20'sinin vurulduğu, imha edildiği ya da süreli ve süresiz harp dışı kaldığı belirtiliyor. Ukrayna'nın halihazırda askeri kıymeti olan bir donanması yok. Dolayısıyla söz konusu başarı, gemisavar füzeleriyle SİHA'lar ve SİDA'lar kullanılarak elde edilmiştir.

2024 yılında gelişen ve yıkıcı teknolojiler (emerging and disruptive technologies / EDT) çerçevesinde robotik sistemlerdeki yükselişin devam edeceğini öngörüyoruz. Rusya - Ukrayna Savaşı'nda yine yakından müşahade ettiğimiz bir diğer önemli trend, elektronik harp ve elektromanyetik spektrumda başarılı olmanın, savaşları kazanmak için giderek daha fazla bir ön şart haline gelmesi. İkinci Karabağ Savaşı da elektromanyetik spektrumun ön plana çıktığı bir çerçeveye teşkil etmişti.

3. Delta Sistemi: Veri-Merkezli Harp ve Harekât Yaklaşımı

Yine önümüzdeki döneme damga vuracak hususlardan biri, EDT kapsamında muharebe komuta-kontrol ağlarının ve veri-merkezli (data-centric) harbin yükselişi. Söz konusu trend önemli, çünkü eski ağ-merkezli harp ve hareket anlayışı, yerini veri-merkezli bir harp ve hareket anlayışına bırakıyor. Ukrayna'nın Delta sistemi ve buradaki veri tabanının komuta-kontrol verisine teşmil edilmesi incelemeye konu kapsamda kritik bir örnek.

Tabii burada bir hususun altını çizmek gerekiyor: Bu kadar büyük veri miktarlarının, insan tarafından işlenmesi ve analiz edilmesi mümkün değil. Dolayısıyla yapay zeka algoritmalarının da devreye girmesi elzem. Söz konusu trendin, giderek ivme kazandığını gözlemlemekteyiz.

4. Uydu İnternetinin Askeri Kullanımı

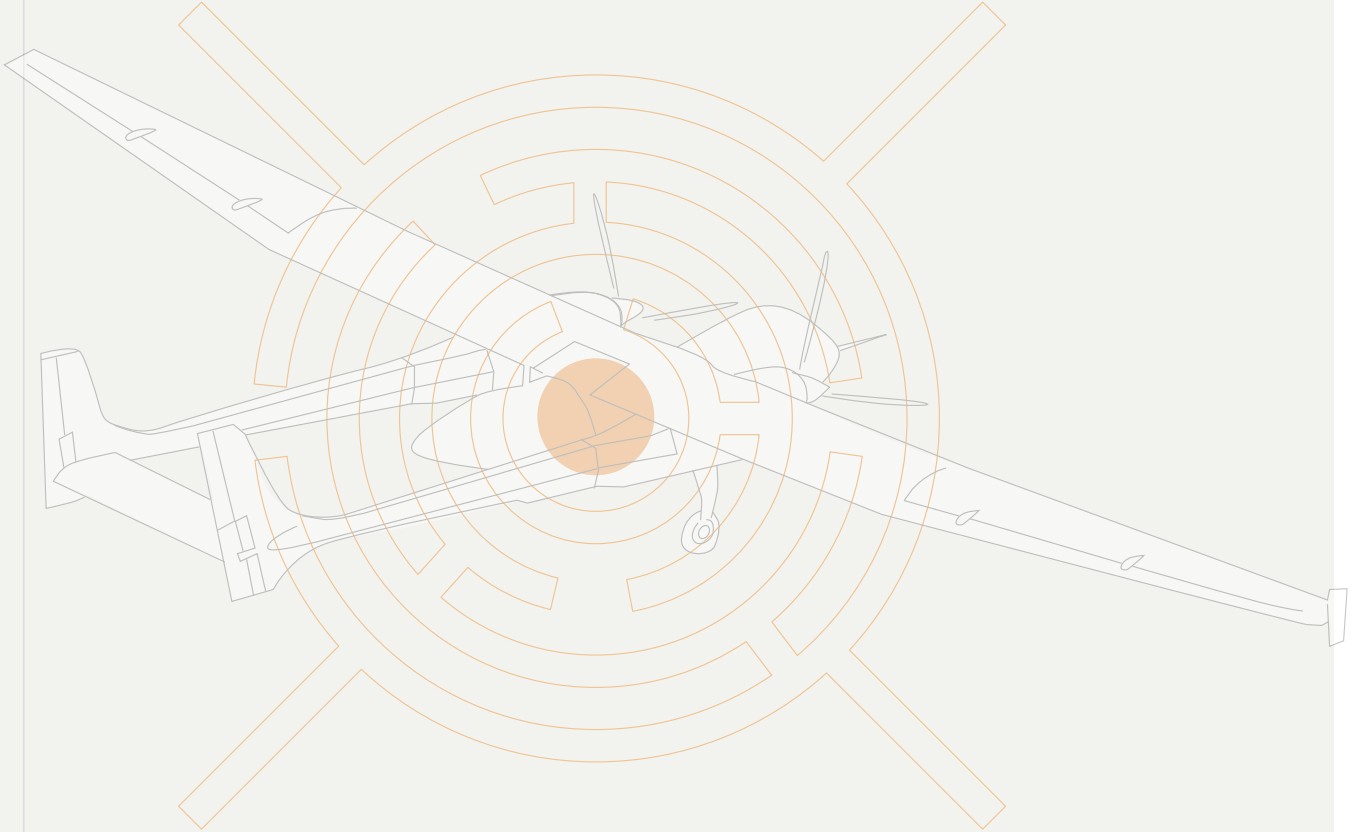
Yine 2023 yılında yoğun şekilde üzerinde durduğumuz hususlardan biri uydu interneti ve uydu internetinin (SpaceX Starlink) askeri amaçlarla kullanılmış olmasıdır. İşin etik kısmını ve siyasi tartışmaları bir kenara bırakalım. Askeri açıdan dikkat çekmesi gereken konu, ASAT olarak kısalttığımız anti-satellite weapons konsepti ile ilişkilidir. Uydu internetine baktığımızda, uydu takımyıldızlarının sayısının çok daha fazla, alıcıların ise neredeyse bir pizza kutusu büyüklüğünde olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla ne uydunun ne de alıcının akamete uğratılması çok da kolay değil. Söz konusu özellik, uzay interneti ve uzay uydu teknolojilerini oldukça önemli ve dayanıklı bir kabiliyet haline getiriyor. Söz konusu teknoloji kapsamında, aslında sivil amaçlarla geliştirilen teknolojilerin, nasıl askeri amaçlara teşmil edilebildiğini bir kez daha müşahade ettik. Özetle, uydu interneti ve uydu internetinin askeri uygulamaları da yine 2024 yılında üzerinde duracağımız, dikkatle incelememiz gereken bir diğer husus olacak.

5. Gemisavar Balistik Füzeleeri

2023 - 2024 periyodunda yalnızca Karadeniz'in kuzeyinde gerçekleşen çatışma değil, Ortadoğu'da süregelen bir çatışmalar dizisi de mevcuttur. 2023-2024 başında Orta Doğu'da ön plana çıkan en

önemli silah sistem haberi gemisavar balistik füzelerin Husi milisleri tarafından ilk kez gerçek harp koşullarında denenmiş olmasıdır. Ocak 2024 itibariyle Husilerin söz konusu sistemi kullanarak batırdığı bir gemi olmasa da, gerçek harp koşullarında ilk deneme olma özelliğine sahip taarruz, Kızıldeniz bölgesindeki ticari faaliyeti akamete uğratmaya yetti.

Söz konusu trend birkaç sebepten ötürü önem taşıyor. Çünkü farklı uçuş karakteristiklerine sahip gemisavar balistik füzeleri, gemisavar seyir füzelerinden ve SİHA'lardan çok daha farklı davranıyor. Hareketli hedeflerin vurulmasında seyir füzelerine kıyasla daha düşük başarı gösterebilen ve bölgedeki diğer keşif ve istihbarat unsurlarına fazlasıyla bağlı olan gemisavar balistik füzelerin en önemli özelliklerinden biri, oldukça yüksek bir dalış hızına ve dik bir yaklaşma açısına sahip olmaları. Dolayısıyla söz konusu sistemlerin, Husilerin elinde harp sahasında ciddi bir tehdit oluşturan bir asimetrik unsur olarak kullanıldığını görüyoruz. İran ve Çin envanterleri, çok daha gelişmiş gemisavar balistik füzelere sahip. Bu husus, Batı tarafından dikkatle incelenmesi ve üzerinde durulması gereken bir diğer konu.

AİT AMA MÜDAHİL DEĞİL

Can Selçuki // Türkiye Raporu Direktörü

“Benim gördüğümü sen de görmüş olsan inanırdın. Hiç ümitsizliğe düşmezdim.” Cumhuriyet edebiyatımızın simge isimlerinden Yakup Kadri, Ankara romanında böyle yazıyor. “Ben, ilk sedyelerin hastahaneye nasıl geldiklerini gördüm. Hiç birinde ne bir pişmanlık, ne bir azap, ne de bir korku emaresi vardı. Hepsinin yüzünde okunan şey, yalnız azim, yalnız metanetti. ‘Hanım abla şu yarayı sar da dönüvereyim.’ Bu ses kulağımdan hiç gitmiyor.” Türkiye Cumhuriyeti, yüzyıl önce, işgal edilmiş ve yokluk içinde bir milletin ümidinin ve mücadelesinin üzerine kuruldu. Cumhuriyetin ilanından sonra başlayan hikaye ise kuşkusuz yeni bir hikayeydi: Bir ulusun inşasının hikayesi.

Cumhuriyetin asker bürokrat kurucu kadrolarının Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirdiği bir dizi devrim yüzyıl sonra Türkiye’de halk için ne anlama geliyor? İstanbul Ekonomi Araştırma, Cumhuriyetin yüzüncü yılında bu soruyu sordu. 1000 kişi ile Türkiye temsili 12 ilde gerçekleşen kamuoyu anketinin sonuçları yüz yıl sonra halkın saltanata, cumhuriyetin temel ilkelerine, Türk kimliğine dair bakışına sayılarla ışık tutuyor. Sonuçlar, yaşadığı topraklara ait hisseden ama pek çok konuda ayrıışmış ve siyasete müdahil olmayan bir toplumun resmini çiziyor.

Cumhuriyetin ilanı ile homojen bir millî kimlik inşası başladı. Türk kimliği, vatandaşlık temelinde yükselirken dil, din ve ırk vatandaşlığın eşitlikçi doğasında “eridi”. Nitekim 1924 anayasası da “dil, din, ırk farkı olmaksızın tüm vatandaşların eşit olacakları” hükmünü taşıyordu. Araştırma sonuçları vatandaşlık çehresinde gelişen Türk kimliğinin yüz yıl sonra da benimsendiğini ortaya koyuyor. Burada ortaya çıkan Türk kimliği, devletle birey arasında hukuksal, siyasal bir ilişki olmanın ötesine geçiyor. Bireyin yaşadığı ülke ile kurduğu ilişki ve duygusal bağ noktasında konumlanıyor. Doğuştan gelen Türkiye’de doğmuş olmak ya da anadilin Türkçe olması gibi kriterlerden öte, sonradan, özenle kurulan bir sadakat bağına işaret ediyor. Sonuçlara göre kamuoyu Türk kimliği konusunda bireyin öz kabulünü ve Türkiye tarihini benimsemesini, dil, din, ırk gibi unsurların önüne koyuyor. %91’lik kesim Türkiye’nin tarihini benimsemenin Türk kimliği için önemli/çok önemli olduğunu düşünüyor. “Türk kimliğini kabul etmek” (%90) ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak (%87) Türk kimliği için önemli olduğu düşünülen diğer unsurlar. Türk soyundan olmak (%73), Türkiye’de doğmak (%72) ve Müslüman olmak (%75) ise Türk kimliği konusunda en az önem atfedilen kriterler.

Vatandaşlık ekseninde biçimlenen bir kimlik ideali elbette İstiklal Savaşı’nın da öncesinde başlayan anayasal gelişmeler ve kanunlaşma hareketlerinin bir halkasıydı. “Tebaa”dan vatandaşa geçiş süreci saltanatın kaldırılmasıyla anlam kazandı. Cumhuriyetin ilanından yüz yıl sonra toplum

saltanata nasıl bakıyor? Sorusunun sonuçlarına göre %70 ile ezici çoğunluk saltanatın kaldırılması kararının doğru bir karar olduğunu düşünüyor. %12 "Padişah kalmalı ve yönetimde etkin rol oynamalıydı" derken %18'lik kesim padişahın sembolik bir figür olarak kalması gerektiği görüşünde. Buna göre, kamuoyunda çoğunluğun Cumhuriyet rejimine bir aidiyet beslediği söylenebilir. Hem Cumhur İttifakı hem de Millet İttifakı seçmen gruplarında da çoğunluğun görüşü saltanatın kaldırılmasını destekler yönde.

Öte yandan araştırma sonuçları bazı temel konularda arada kaldığımızı işaret ediyor. Örneğin katılımcıların %51'i devletin piyasalarda özel sektöre göre daha fazla söz sahibi olması gerektiğini savunuyor. Son yıllarda kamunun girdiği sektörlere, kredilerin önemli kısmının kamu bankalarında dağıtılmasına bakarsak aslında gelişmelerle uyumlu bir beklenti. Ancak Türkiye gibi hür teşebbüsün gelişmesine bağlı kalkınma hedefi çizen bir ülke için bu sonuç bir tezata işaret ediyor. Enteresan olan ise aslında son yılların iktisadi sorunlarına baktığımızda dengeyi esas bozan faktörün kamu müdahalesi olduğunu görüyoruz.

Laiklik konusundaki veriler ise toplumda çoğunluğun dinin devlet işlerinde söz sahibi olmasına karşı olduğunu gösteriyor. %53'lük çoğunluk "Türkiye'de yönetimde dini bütün siyasetçilerin olması çok önemlidir." görüşüne katılmıyor. Benzer şekilde, "Din ve devlet işleri tamamen ayrı olmalıdır" ifadesine %74'lük ezici çoğunluk katıldığını/tamamen katıldığını belirtiyor. 2002'de başlayan ve bugün 21 yaşını dolduran AK Parti iktidarı ve öncesinde güç kazanan Milli Görüş geleneği, toplum nazarında Türkiye'de siyaset sahnesinde dinin güç kazandığının sinyallerini veriyordu. Sonuçlar ise, Cumhuriyetin kurucu ilkelerinden laikliğin kamuoyunda karşılığını bulduğunu gösteriyor. Dinin bağımsız bir kurum olarak kalmasına yönelik desteği gösteren bir başka ifade de yer alıyor. %64'lük çoğunluk Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devletten bağımsız bir kurum olması gerektiğine inanıyor. Bunun yanı sıra müfredatta din derslerinin tüm çocuklar için mecburi olması gerektiğine katılanlar da çoğunlukta. %62'lik çoğunluk din derslerinin zorunlu olmasını destekliyor.

Cumhuriyet bir asrı devirmişken 1923'teki Türkiye'den ve dönemin siyasal sisteminden bir hayli uzaklaştığımızı teslim etmek gerek. 2017'deki Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi referandumu, Cumhuriyet tarihimizin en önemli seçimlerinden biriydi. Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminin yürürlüğe girmesinin üzerinden altı yıl geçti. Kamuoyunda ise Cumhuriyet'in idare sisteminde kökten bir değişiklik içeren cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi konusunda ise olumsuz görüşler daha fazla. Katılımcıların %59'u yeni sistemin halkın egemenliğini zayıflattığı görüşünü paylaşıyor.

Mevcut sistemin kamuoyunda yarattığı duyguyu daha iyi anlamak için katılımcılara "Türkiye'deki mevcut yönetimin sizin gibi insanların söz sahibi olmasına 1 ile 5 arasında ne derece imkan sağladığını söyleyebilir misiniz?" sorusunu yönelttik. Buna göre çoğunluk yönetimin kendilerinin söz sahibi olmasına imkan sağlamadığını düşünüyor. %42 "Hiç imkan sağlamıyor" yanıtını verirken %18 "imkan sağlamıyor" cevabını verdi.

Bu sonuçların üzerine daha uzun konuşmak mümkün. Ancak ana hikayeye baktığımızda temel bir mesaj ortaya çıkıyor. Geleceğe doğru nasıl ilerleyeceğime dair toplumsal bir mutabakattan yoksunuz. Yurttaş kendisini ait hissettiği bu cumhuriyette, sisteme müdahil olmadığını düşünüyor.

01 // 2024*

DIŞ POLİTİKA & GÜVENLİK 2024/01/TR

2024'E BAKIŞ

Ekonomi ve Diő Politika
Arařtırmalar Merkezi

edam

Hare sokak No.16 Akatlar / İstanbul

T. +90 (212) 352 18 54

F. +90 (212) 351 54 65

info@edam.org.tr

   // edam.org